

**GRÓF TELEKI JÓZSEF**

# **ÚTI JEGYZÉSEK**

**KÖZLI:  
DOMOKOS PÁL PÉTER**



**1937.**



**GRÓF TELEKI JÓZSEF**

# **ÚTI JEGYZÉSEK**

**KÖZLI:  
DOMOKOS PÁL PÉTER**



**1 9 3 7.**

**GLORIA NYOMDAI MŰINTÉZET CLUJ**  
**STR. KOGĂLNICEANU 7.**



R. SZ. B.

# GRÓF SZÉKI TELEKI JÓZSEF

CS. KIR. ARANY-KOLCSOS.

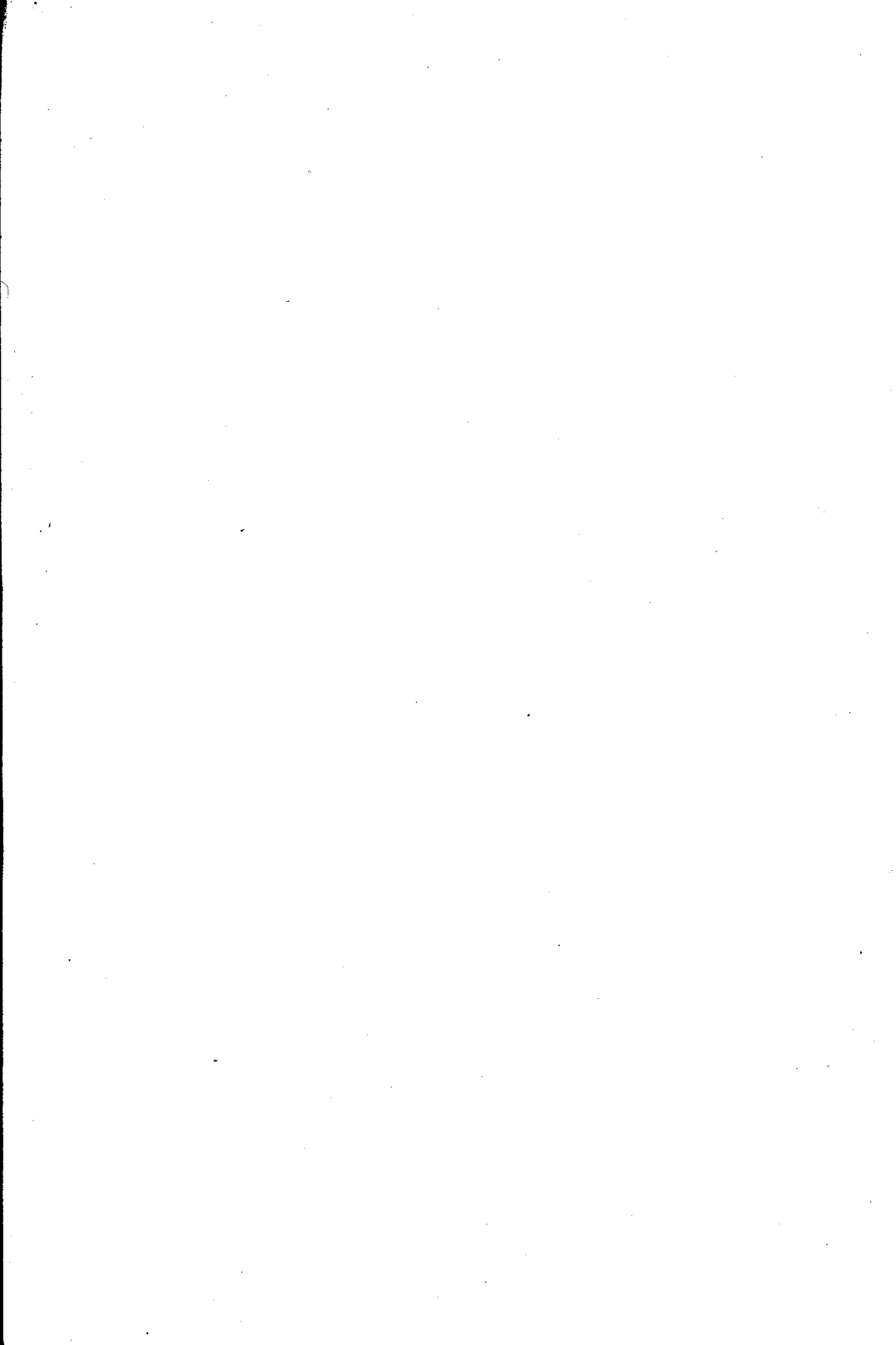
ERDELYI KORMÁNYSZÉKI TANÁCSOS

*és a Kolozsvári Ref. Kollégium egyik*

*Fő Kormányzó*

*Született 1777 Dec. 25 Meg halt 1817 Apr 7*

Az Erdélyi Múzeum X<sup>da</sup> Füzetjéhez.



Dr. Pál Gáborné emlékének.

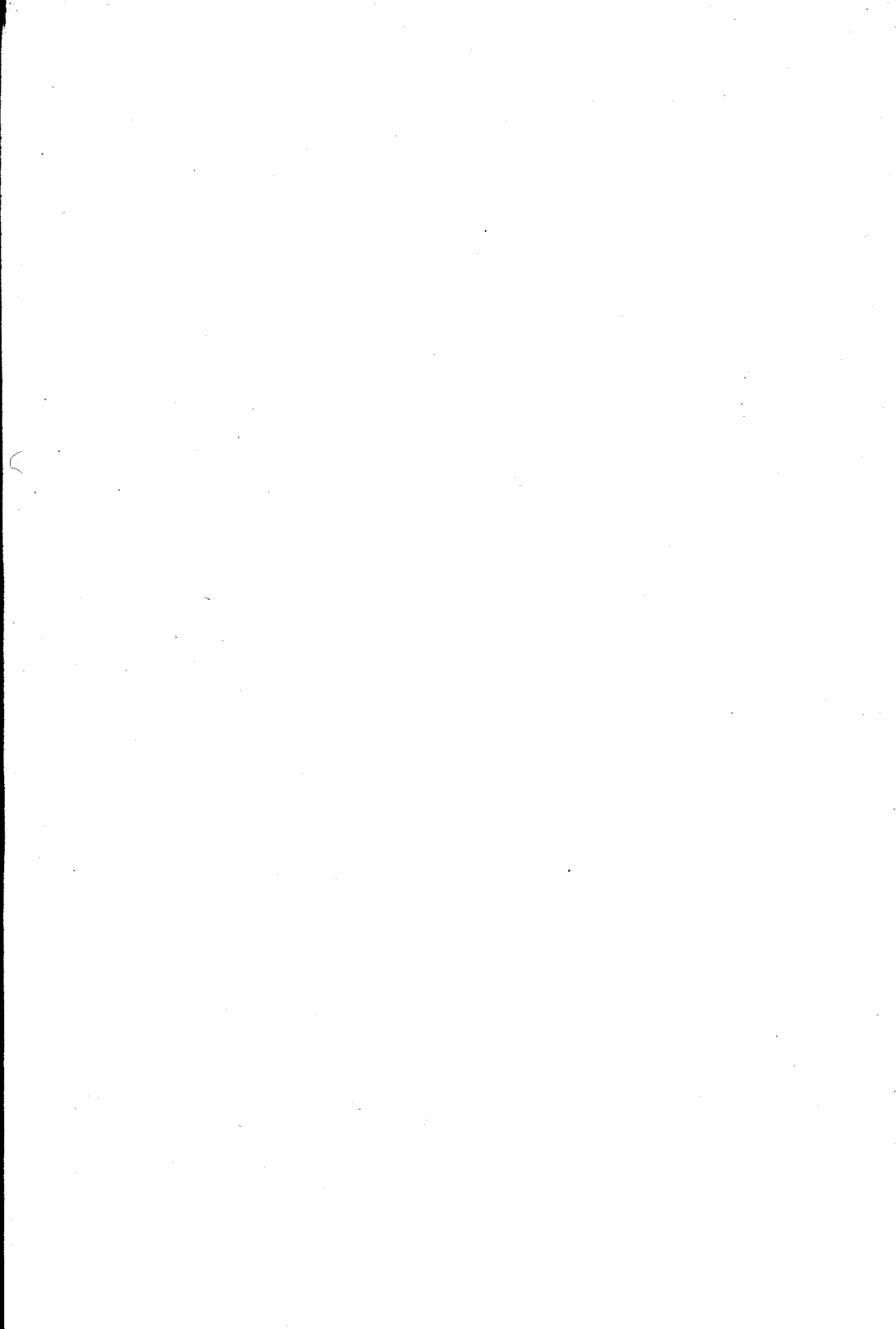




# A KÉZIRAT 35-IK OLDALA

35

A mindon ezen Monumentumot megtekintem, és az  
 helyemmel találom, neha Eder, Battyán Goff  
 Telek Domokos ítéletét; hogy a. e. y. é. m. m.  
 Monumentum jelenre is a. e. y. ítéletét  
 van megtekintem, melyet az a. e. y. ítélet  
 az a. e. y. ítélet, az a. e. y. ítélet, hanem az  
 Monumentumot is a. e. y. ítélet. Az a. e. y.  
 mel Eder Domokos ítéletét az a. e. y. ítélet  
 ítélet, melyet Eder, Battyán ítélet az a. e. y.  
 ítélet és megjárta; vajha az a. e. y. ítélet.  
 ítélet ítéletében, melyet Eder, Battyán ítélet  
 olly sokat a. e. y. ítélet meg;  
 ítélet, ítélet, és mind a. e. y. ítélet  
 ítélet ítéletet méltán ítélet;  
 meg Eder, Battyán ítélet ítélet ítélet.  
 ítélet: — de ítélet az a. e. y. ítélet.  
 ítélet, hogy ítélet ítélet ítélet —  
 ítélet ítélet ítélet, mert ítélet



# B E V E Z E T É S

---

Napjainkban sűrű egymásutánban jelennek meg a Székelyfölddel és székelységgel foglalkozó könyvek és cikkek. Jelentős számú írás akad még a század elején és a mult század végén is. A mult századvégi kiadványok, mint Vitos Mózes füzetei, Jakab Elek monográfiái, Orbán Balázs kötetetei nem forognak közkezen; a kisbaconi Benkő Károly leírásai már ritkaság számba mennek. A mult század eleji „Vándor” úti naplóját a Nemzeti Társalkodó 1830—35-ös évfolyamai hasábjairól csak szakemberek ismerik.

Nem nagy jelentőségű, de mint egyik legelső székelyföldi útleírás némi érdeklődésre tarthat számot az a kézirat, melyet e könyvecskében betűszerint közlök. A kézirat címe: *Úti Jegyzések mellyeket az Székelyföldről tett G. T. J. az 1799-ik esztendőben*. Terjedelme 11 drb. bekötetlen és nem egyforma számú levelet tartalmazó negyedivalaku papírnyalábon 173 lap. Jól olvasható betűkkel van írva. A kézirat írója a rejtélyes három betűn kívül nem írja le nevét. A szövegből azonban minden kétséget kizáróan megállapítható az író személye. A 35-ik lapon ugyanis írva van: „...néhai kedves Bátyám Groff Teleki Domokos”; (Lásd a kézitról készült fényképet.) a 69-ik lapon: „...Groff Tholdalagi László és G. Haller Sigmond urak társaságokban elindultam”; a 161-ik lapon: „... a nevezetes zernyesti mező a’ mellyen Teleki Mihály fejedelméért és kedves hazájáért harcolván Tököli ellen 1690-ben 21 aug. elesett. Ezen hartzrol sokat tudakozódtam...” Az, ki Teleki Mihály sirja után sokat tudakozódik, halála napját pontosan tudja, a sir valószínű helyét személyesen fölkeresi, Tholdalagi és Haller grófok társaságában jár és kinek néhai kedves bátyja gróf Teleki Domokos, más nem lehet, mint gróf Teleki József, guberniumi tanácsos.

Enyedről indul el. Útját lóháton teszi meg. Fontosabb pihenő pontjai: Marosvásárhely, Erzsébetváros, Almakerék, Segesvár, Udvarhely, Parajd, Szárhegy, Szentmiklós, Csiksomlyó, Szereda, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Brassó. Mintegy nyolcvan helységről tesz említést. Figyelmét nem kerülik el az iskolák, azoknak szervezete, a fontosabb régi kéziratok oklevelek, bullák, régészeti leletek, érmek, hagyatékok. Megemlékezik a történelmi eseményekről; elmondja az örmények beköltözésének körülményeit és térfoglalását; leírja a nevezetesebb

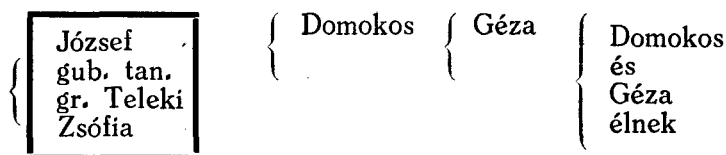
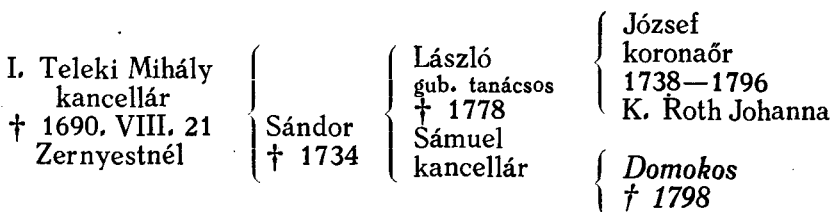
épületeket s az azokban látható esetleges festményekről, műalkotásokról jegyzeteket készít; észreveszi az 1680-ban készült orgonát; magyarázza a *tsángó* szót stb.

Hihetőleg legjobban szereti a természeti szépségeket, mert nagy örömmel keresi, csodálja és kedvvel időzik a szép helyeken. Megörökíti benyomásait a homoródi borvíznél, az almási barlangnál, a Hargita havasánál, a lövétei vashámornál; leírja a vasöntést, a parajdi sóbánya életét; bejárja a borszéki források vidékét, a gyimesi — berecki — töröcsvári passzusokat. A Büdös hegyet és szent Anna tavát legelsőnek írja le.

Az útleírás nem mentes a felületességtől és gyakori tévedésektől sem. Hibái mégis elnézhetők, mert az író célja nem kioktatás, tudományoskodás, hanem saját befejező szavai szerint: „... nem csak azért jártam, hogy azt mondhassam én is utaztam, hanem hogy kedves hazámról való esméretimet bővítssem és talám másoknak is használhassak valamit. Az 1799-ik esztendőben, Oktobernek 24-ik napján.”

A kegyelet címén Döbrentei Gábor életrajza<sup>1</sup> és néhány erdélyi történettudós adatai alapján gróf Teleki József rövid élettörténete így következik:

#### Leszármazása:



A leszármazás szerint Teleki Mihály kancellár legkisebbik fiától, Sándortól származott.

Az a Teleki Domokos, kiről a 35 lapon ír, Teleki Sámuel kancellárnak volt a fia (1773—1798) s nagyon fiatalon, Marosvásárhelyt halt meg. Ez valóban bátyja, unokabátyja volt Józsefnek.

Királyfalvi Roth Johanna a „nagy” gróf Teleki József szelid, tisztalelkű felesége 1777 karácsony szombatján éjjel 12 órakor a nógrádmegyei Szirákon fiu gyermeket szült, ki a keresztelésnél szintén József nevet kapott. A gondos apa látva a földi

<sup>1</sup> Gróf Teleki József élete: *Döbrentei Gábor*, Erdélyi Múzeum 1818 X. 78.

javak múltó voltát, gyermekeit úgy nevelte, hogy „szerencséjek fényét el nem múltó tettek éléhozásában találják”. Az öreg gróf gyermekét 15 éves koráig a maga házában taníttatta s az elkényeztetéstől gondosan óvta. Neves tanítói nemcsak leckét adtak, hanem a gyermek játékaiban is részt vettek és azokat okosan irányították. Az ifjú gróf Teleki Debrecenben két évig tanulta a retorikát, egy évig a poezist. 1792-ben apja országgyűlésre viszi. Jól tanul. A német nyelv tanulására Pozsonyba megy, mert nem tud úgy németül mint franciául. Itt, az evangélikusoknál a filozófiai osztályt tanulta. Egyszer csak rosszabb köntösben kezdett járni mint előbb, s a pénzbe kerülő multságokat megvetette. A kérdezősködésekre azt felelte: fényes köntös nélkül el lehet s tőle most több nem telik. Utóbb kitudódott, hogy pénzét egy szegény, de jeles tanulótársának adta.

A törvényeket a pesti egyetemen hallgatta; azután a táblánál másfél évig jurátus volt. 1796-ban atyja meghal. Nevelését tovább anyja irányítja. 1797-ben bejárja a magyar bányavárosokat, majd a jablonkai szoroson át Krakkóba megy. Megnézi a Bánátságot, a Ferenc csatornát, a mezőhegyesi császári ménestartást. Még 1797 őszén Bécsen, Prágán, Drezdán át Göttingába utazik.

Ifjúsága idején csendesesen nemes, mentes minden gőgtől. Nem kereste csuszongva a kedvet. Személyes érdemet keresett. Barátja az vala kiben érdemet talált. *A szeretet melegeztette az egész emberiség iránt s hogy az tisztább és erősebb legyen, a maga nemzetén kezdte.* Magaviseletével nemzetünk becsületét öregbítette idegenek előtt. Szünidőkben fölkereste a híres embereket: Wielandot, Goethet, Schillert, Klopstockot. Majd Angliába utazott. Itt látta a fejlett életet és hazája elmaradottságát; halotta, Herschel értekezését a csupa setét, meleg sugarakról. Bemutatta magát az udvarnál. 1800-ban szüret előtt hazajött.<sup>1</sup>

Szolgálatát az erdélyi udvari kancelláriánál kezdte meg. 1801-ben, dec. 4-én felrségül veszi gróf Teleki Zsófiát, kivel 15 évet élt együtt. Nyolc gyermekük született: István, Károly, Julianna, Gábor, Domokos, Borbála, Zsófia és Józefa. A császári arany kulcsot 1804-ben kapta. Ugyanakkor az erdélyi királyi tábla mellett táblabíró. 1809-ben, a nemesi fölkelés idején Torda vármegye másodkapitánya.

Sokat fáradozik a marosvásárhelyi ispotály felállításán. 1812. jan. 21-én, mint igazgató megnyitja a kórházat. Olyan tudós társaság felállításán dolgozott, mely a két magyar haza statisztikáját elkészítse. Jobbitott földművelésen gondolkozott. A rimai vasgyárból akarta ellátni vassal Erdélyt és Moldvát.

Gyermekei nevelésének írásba adott célja: hogy 1. egészséges, ép; 2. jó keresztény; 3. jó erkölcsű; 4. tanult; 5. kelle-

<sup>1</sup>) Döbrentének nincs tudomása az erdélyi útról. A kézirat bejegyzett dátuma 1799. okt. 24.

metes társaságu; 6. jó polgárokat; 7. engedelmes jó fiakat, jó atyafiakat, jó háztartó gazdákat neveljen.

Az 1815—16-os éhínség idején sokat tett a szegények megmentéséért. Buda és Diós községben 231 lelket 100 napon át Rumford leveesen tartott.

A nagy emberszeretőnek élete 1817 ápr. 7-én fejeződött be, pótolhatatlan űrt hagyván maga után. A kormányszéki tanácsost hatalmas részvét mellett helyezték örök nyugalomra. Legyen emléke áldott és számunkra iránymutató.

\*

Gróf Teleki József kéziratát a Bruckenthal Múzeumban találtam. A székely vonatkozású kéziratok között kutatva akadtam rá. Müller Frigyes püspök irodalmi hagyatékának 7-es számú csomója. Könyvtári jelzése: *Handschrift Abteilung H. H. 3.* A Múzeum kézíratainak gondos őrizője és tudós ismerője dr. Schuller Adolf György szavai szerint az iratot Müller püspök fia a schellenberki pap adta a Brukenenthal Múzeumnak.

A kézirat történetének végső megoldását elősegítheti az a tény, hogy az író fiaival Istvánnal és Károllyal együtt nevelkedik Bruckenthal Mihály is és a Teleki gyermekeknek szánt intelmek neki is szólnak<sup>1)</sup>.

Ezúttal mondok köszönetet; dr. Schuller Adolf György nyugalmazott evangélikus lelkész urnak, a báró Bruckenthal Múzeum kézíratosztály vezetőjének, ki szívesen és páratlan közvetlenséggel segített a kézirat másolásában még hivatalos órákon kívül is; a a Bruckenthal Múzeum nagynevű igazgatójának dr. Spek Rudolf úrnak, aki készséggel bocsájtotta rendelkezésemre a Múzeum kéziratát és helységeit; Brudi Andor úrnak, aki összeolvasta velem a kéziratot; főtitzt. Badilla János árvaházi igazgató úrnak, aki szállásomról és ellátásomról szíves volt gondoskodni.

Az útleírás kiadásával az a célom, hogy az életünk földrajzi területéről szóló viszonylag régi írást kézbe juttassam, hátha néhány adatát testvéreim szívükbe zárják. Hátha az egész emberiség iránti szeretetünk tisztább és erősebb lenne, ha a magunk multját jobban megismernők és jobban szeretnők!

Kolozsvár, 1936. okt. 6.

Domokos Pál Péter

<sup>1)</sup> Gróf Teleki József: *Gyermekeim neveléséről való gondolataim.* Erd. Muz. 1818 X. füz. 181 l.

# UTI JEGYZÉSEK

## MELLYEKET AZ SZÉKELLY FÖLDJÉRŐL

### TETT G. J. T. AZ 1799-DIK ESZTENDŐBEN.

---

El hagyván Enyedet el indultam, hogy hazámnak talám leggszebb reszet és az még eddig előttem esméretlen Székelly földjét megjárjom. Jegyzéseimet e következő czikkellyek rendek szerént igyekeztem megtenni, és főkepen ezekről tudakozodtam :

I. Az helyység fekvéséről. Nagyságáról. Termékenységről. Nevezetesebb vizeiről. Climájáról.

II. Az helyység lakossairól. Népeességéről. Privilegiumirol.

III. Az környék termékenységről. Az mesterségekről.

IV. Commerciumról, Contributiorol.

V. és az Religiorol. Tudományokrol. Oskolákrol.

Legg elsőben Maros Vásárhellyt állapodtam meg, ez az második Magyar királlyi város Erdélyben, az Maros Székbe.

### Az Maros Szék. Sedes Maros.

Nevét vette az Marostol, hossza mintegy 6 mértföldet téssen, széle 3 mat. Határa ejszak felöll Thorda vármegye, napkeletről a Gyergyói erdők, Udvarhely Széke, dél felöll Küküllő vármegye, napnyugatrol ismét Thorda vármegye. Három nevezetesebb folyovizei vagynak az Maros, Küküllő, Nyárad. — Erdeje van bövséggel az Bogát és Bekes erdeje a legnagyobb. Lakják Székellyek, oláhok, ezek mintegy harmad részét teszik a Szék lakossainak. Terem bora. buzája, egy szoval mind az valamit Erdéllynek legjobb Climája hozhat elő, El osztása : az also kerület ebbe van 66 falu és egy szabad királlyi város. Az Felső kerület áll 60 faluból, egy oppidumbol a melly Szereda. Az Maros Székben négy Religio vagyon 1. az Romano Catholica ennek 10 Parochiája van 2. az Reformata a' melly 56 ecclesiabol. 3. Unitaria 13 bol áll és 4. az oláh vallás. Az ezen levők vagy unitusok vagy disunitusok.

### Marosvásárhelly. Agropolis. Neumarkt.

Fekszik az Maros vize mellett, ennek négy ága a város alatt eggyesül. Környéke kellemetes, éjszak felöll egy sor, dél felöll más sor hegyek vészik körül. A' város mindennap szépül, sok uj és jó planum szerint készült épületekkel ékeskedik.

Legg első fundamentomát vetették az Allemanusok 1002-ben a' kik is Norma forumnak nevezték, a, mint ki tettszik az varos Archivumában levő extractusbol ex analibus Transilvanicis Fuchsii Lupini. Mező Város volt Bethlen Gábor fejedelem idejéig (1616-ba 29-ik Februarii költ diplomája szerint, Cancelláriussa Pétsi Simon és Bölöni Gáspár subscriptiojok alatt) ekkor királyi várossá lett. Anak előtte 6 faluból állott. Nagy- Kis- Sasvári, Gurdásfalva, Benefalva Kis falud és Székellyfalvából es az 6 falu későbbre egyesült. A' vár Basta engedelméből 1602-ben kezdődött építetni, az czéhektől régi szokás szerént. Minden czéhnek külön bástyája volt. Károly Császár el vette az városiaktól, és katonákat szállított belé, olly conditio alatt hogy azontul az várossiak quartirozásal ne terheltessenek, a' melly ma is observáltatatik ha a' katonák el ternek a várban. Climája ezen városnak az tavul levő Havasoknak ebben bé folyások nem lévén, Thorda és Küküllő varmegye Climájával egyezik.

### *Az város lakóssairól — népessége.*

A' nép utolsó 'megszámlálása szerént, ezen város lakossai száma mintegy 6 vagy 7 ezerre mégyen. Lakják Székellyek és oláhok, nagyobb részén reformátusok. Ezeknek vagyon két templomok: a' nagy Reformatum Templom, a' Várban, egy, a' szebbek közül Erdélyben: éjszaki oldalán vagy(on) egy kápolna, mellyről azt tartják, hogy Mihály Vajdáé lett volna, mert renovatioja alkalmatosságával valami oláh szentekre is akadtanak melyek az alfalra voltak festve. Renováltatott az nagy Templom, és Corinthusi rendü oslopokkal fel ekesitetett 1787-ben. A kisebb Templom a Szent Miklos utca végén vagyon. Ott papjaik közzül a nagy Borosnyai és T. nemes uram nem szolgáltnak. Az Catholikusok szép Parochiájokat régen az Jesuiták birták. Két klastromjok és egy Gynásiumok vagyon, a hol most az tanítás modja igen jól foly.

Maros Vásárhely Magistratussa áll 12 Senator és egy Birobol, a' kiktől most az hatalom el vétetett, hogy az városiak földjeket tettzéseik szerént el vehessék és felcserelhessek mivel ez az Industriát igen akadályoztatván igen károsnak lattatott lenni.

### *Törvényei és Szabadságai.*

Bir ezen város különös municipalis törvényekkel és szabadságokkal, de az székelyek közönséges törvényes könyveknek itt is ereje van, mint egyebütt a Székellységén. Az 1616-dik esztendőben Betlen Gábortól nyert privilegiumába emlékezet vagyon négy nemes Familiáról, u. m. az Köpeczi, Angyalasi, Zombori és Koncz familiákrol: Ezek birták akorri időben az nemes fundusokat, a' mellyeken most 23 nemes ház vagyon. A' többi házak száma nem mégyen éppen ezerre. Jövedelme a városnak 10.000 magyar forint a contributio 7000 forint. A piatzot a melly négy szegű sok apro boltotskák disztelenitik, közepén az Város háza.



## A kereskedés állapota.

A kereskedésnek Vásárhelyt három fő ága vagyon: első a' tutaj, melyet az Maroson le visznek egészen Magyar Országig, második ága a, dohány. Eztet másánként merik az Város mérő házánál: ez ki vagyon arendában 150 flor. Minden mása-mérésért fizetnek 2 garast, innen ki lehet hozni hogy itt legg alább 1500 mását mérnek. A' mézet az melyet nagy bővséggel hoznak a' Városra az egészsz székéből, kiviszik hordokba Magyar Ország felé, ezen Commercium nemébe circulál 4000 forint.

Boltos 3 nagy vagyon: a' kisebbek száma 15. vagy, 6. a kiknek mindnyájoknak csak passivum Commerciumok van, mert minden nevezetesebb portékát Bétsből hoznak. A' vásár Mátyás király Privilegiuma szerint Szent Márton napkor esik, nevezetesen és népesek az héti vásárok is, itt létemkor 160 szekér gabona volt a piacon, melyet többnyire mind székelyek vesznek meg úgy hogy az székely a' mely pénzt tutajból kap, nagyobb részen gabonára ismét el költi, ezen tekintetből is mélytán (!) lehet Vásárhelyt, Vásárhellynek nevezni.

A' székben terem: Buza bővséggel, úgy hogy amint láttuk, más szomszéd székeket is el tart buzával: minden féle gyümölcs, méz, dohány. Az mesterségek szorgalmasan folytattanak, az Czehek száma 18.

**Tudományok.** Az Reff. Collegium jo karban van. Erdélybe 1-ső Apafi alatt jött bé Magyarországról 1672 be Saros Patakrol a' honnét kenittelenitetett el költözni. Buzinkai Mihály és Posa-házi János professorai alatt Fejérvára tetetett, innen ment Maros Vásárhelyre midőn VI-dik Károly császár 1715-ben Fejérvárt meg erősítette. Lásd Benkő Trans. II-dik D. 260-dik §-át. Fundussa most mint egy 70.000 frt.: mellynek interesséből 6 professor vészi fizetését. Deákok vagynak 90-en ezen felyül számokat törvény szerint nem szabad nevelni. Alumniájok vagyon 20, 25, 30 forintig. Ezel a' beneficiummal majd mindegyik bir, azoknak is a' kik nem alumnusok, vagyon buzából és borból álló kevesebb jövedelmek. Ezen kívül szabad kenyere, szállása, és tanítása vagyon. A Collegium bibliothecaja, kiváltképpen a régi litteraturában, mind közönségesen az magyaroknál elég gazdag az ujjab munkákban éppen olyan szegény.

Méltán ide lehet tenni az Magyar Nyelvmívelő Társaságot: a'mellynek első fel állitoja Aranka György ur a' ki is a Culturának országunkban nagy előmozditoja. Most jó karba hozván által adta az Praesességet G. Teleki Mihály urnak. Célját és plánját ezen Tarsaságnak a Magyar Nyelvmívelő Társaság munkája első darabja 1-ső-20-dik lapjáig bőven elő van adva. A Jársaság B. I-ja naprol napra nevededik: szép régi kézírásokkal és könyvekkel az nevezetesebbek ezek: 1<sup>o</sup> Egy régi Magyar kézírás iratatott 1525-ben Szent Elmélkedések. 2<sup>o</sup> Libellus de Vita et moribus Philosophorum 1470-ben iratott. 3: egy ujjab MSS. de re militari et legibus Flavii Vegetti Renati

Epitome rei militaris. Igen sok kezírásokat szerzett Aranka György ur, többnyire mind historicumok, de én melyeket itt elő nem számlálhatok. Különös figyelmetességet érdemel, a' mi hazánkon igen ritka, az állatok naturalis historiájához tartozó Collectioja G. Teleki Lászlónak. Eztet a' néhai nagy tudományu G. Teleki Joseff szerzette volt. A' madarak és amphibiumok Colectioja tökéletes úgy hogy ha jó gondviselés alatt volna, azok a' kik naturalis historiat tanulnak nagy hasznát vehetnék. A' szoptató álla(tok) nincsenek oly felesen, nevezetes egy különös nagyságu orosz lány, Farkas és Dromedár.

### Koronka.

Itt láthatod mit mivelhet industria jó gustussal egybe kötettve: mert a' mint értettem G. Tholdalagi László itt 17 esztendőök lefolyások alatt egy pusztá helyet egészsz paradicsommá változtatott által. Vagynak udvarában két sor szép épületek, ennek háta megett egy igen jól készült kő csűr. A' kertje nem csak szép hanem hasznos is. Ott a' hol az előtt erdős és bokros hely volt, most olyan bor terem, hogy méltán Erdélynek legjobb borai közé számlálhatod. Az falu hegyek közt fekszik, ezeknek déli oldalak szőlővel bé van ültetve, az északin erdő van. Lakják ezen helységet magyarok, gyermekeik iskolában járnak, G. Tholdalagi László institutumába, és oláhok. A' gazdák száma 50, szabad székellyeké 10. Terem Koronkának bora-buzája. Földes ura a' két G. Tholdalagiak, a kik oly egyezésre mentek jobbágyaikkal, hogy ezeknek ne legyen szabad borokat másoknak eladni mint Földes uroknak, kik is minden esztendőben borokat meg veszik vedréért mindenkor fizetvén 30 xt. (krajcárt).

### Szent Benedek.

A' Szent Benedek felett levő hegyről majd az egészsz Nyárad mellyékét lehet látni mellynél szebbre, termékenyebbre még eddig utomban nem találtam. Maga a' falu a' Nyárad vize mellett van; birja a G. Tholdalagi familia. Lakosai fele székellyből, fele oláhokból áll, mintegy 7 vagy 8 száz lélek. Bora buzája van de fa dolgába szűkölködik. Itt van az első papság az egészsz Székben filialissa Ákos Cserefalva. A' fő tiszt. G. Tholdalagi Ferentz ur lako helye. A' törvény administratioja az Maros Székben ez: 1<sup>o</sup> forum primae Instantiae a' falu széke; áll ött személyekből; itél 3 fritig végképpen. 2<sup>o</sup> A' dullo comissarius itél 6 forintig. 3<sup>o</sup> A vice királybiro 12-ig. 4<sup>o</sup> Főtiszt 24-ig. Mindezekről az örökség felett folyó pert, akár millyen csekély legyen az (ultra 3 min. florenorum valorum) fellyebb lehet vinni a királyig. A' szék gyűlései ezek: Decr. Trip. P. 3. T. s. 4 §: 6.

1; Tisztí szék; minden héten tartatik egyszer tractal politicumat.

2<sup>o</sup> Vice szék 100 forintig itél a' vice király biro praesidiuma alatt.

3<sup>o</sup> Filiális Szék a' Rabok dolga.

4<sup>o</sup> Törvényes Derék Szék. 4-szer celebráltatik esztendőben. Praesideál a' Fő tisz. Ezen csak juridicum foly.

5<sup>o</sup> Marcalis Szék. Oeconomicum politicumot tractál négyszer esztendőben.

### Vaja.

Lakossai többnyire szászok<sup>1</sup>. 100 gazda; és sok nemes possessor. Buzája keves terem, eredeje (!) szép van Vajához közel van:

### Korod.

Fekszik a kis Küküllő mellet, lakják nagyobb részen oláhok, 63 gazda szántó vető emberek. Földes ura *Groff Kornis Gáspár*, a' ki is mint magam is itt létemben tapasztaltam, de alattavaloitol is hallottam, nemcsak földesi ura, hanem jó és Jó és jobbágai boldogságokat kíváno ura alatta valóinak. Ide jövetelem célja volt hogy az Grofnál szép fegyvereket lássak; de örömmel meg vallo, reménységem nagyon megcsalt, mert fegyverei igen kicsiny részét (teszik) annak, a' mit ennél az urnál meg jegyzésre méltót láthatsz. Bé lépvén szobájába többi szép képei közt, láttam egy nehányat melyeket igen híres képirok festetnek. *Rubens munkáját egy siro Szent Pétert, rendes ember nagyságában, Eztet a Groff 10 aranyon vette.* Két más képet, melyek rézre voltak festve; az első representálja Mosest a mikor készül hogy az Izraelitákat ki vezesse Egyiptomból és az költsön kért arany és ezüst edényeket öszve gyűjti. Az asszonyok csudálkoznak, a sok arany és ezüsten, ez ezen momentumban áll ítéletem szerint az képnek becse. A' másodikon le van rajzolva Mosesnek azon actussa, a midőn a kösziklákban vizet hoz elő; itt *Moses* az a ki kiváltképpen szembe tűnik; azonkívül pedig minden mesterséget a' képiro az onnan eredet bőv folyamatu vízben álló szarvas marhákban láttatott helyhez tetni. Sokra lehet becsülni az *numismatica Collectióját*, melly ugyan nemes rendbe szedve, de szép régi ezüst pénzekből és az magyar királyok arany numismájokból áll. Ráritásra nézve láttam egy nevezetes darabot, a' melly, a' mint a' pénzen levő írás bizonyítja (ha ennek hitelt lehetne adni) Jerusalemből legelső építése alkalmatosságával verettetett.

Nagyobb ritkaság és valósággal figyelmetességet érdemel egy *Romai urna*, melynek magassága  $2\frac{1}{2}$  diametere  $1\frac{1}{3}$  lábnyi. Ehez hasonlot ástanak ki úgy az helyen, a kis Küküllő mellett még ötöt; szénnel és hamuval tele voltak. Reájok akadván az oláhok örültek a' kincsnek; de szemet találván a' pénz helyett babonás hitek szerint azt gondolták, hogy az ördög az pénzt szénné

<sup>1</sup> Soha se laktak itt szászok. (Közle).

változtatta, és meg haraguván, botjaikkal öszve rontották. Csak egy marad meg, ebből is egy darab ki van törve. Ezek az urnák s a' több régiségek is, a melyeket másutt Erdélyben ma is ásnak felesen bizonyítják, hogy a' Romaiak nem csak jártanak itt, hanem laktanak is mert ez bizonyosan egész familia temetkező helye volt. Megjegyzést érdemelnek a következők is: 1<sup>o</sup> Apafi mosdo edénye ezüsből meg aranyozva. Egy szarvas van ki csinálva mintegy 10 lattot nyom. A' szarva egy természetesen szarv formán nőtt corális. 2<sup>o</sup> Báthori András fejedelem smaragdokkal kirakott 3 zollnyi hosszúságú keresztje smaragd gyűrűjével együtt, melyet a földből (ástak ki) a' amint nyoma is látszik. 3<sup>o</sup> VI dik Károly Tsászár képe in mignature egy medallionba, 5 igen nagy és több kisebb brilliantokkal kirakva. Ezt ékesíti egy korona, egy még nagyobb brilliant ragyog tetején. Eztet néhai gubernator Kornisnak küldötte a' császár aiándékba. Fegyverei válogatottak.

### **Zágor. Rot.**

Az ország utja mellett fekszik 300 házból álló százsz helység: melynek papja, elég nagy temploma és oskolája vagyon. Tanátja áll 5 személyből. Possessorok sokan vagynak, ezek közt nagyobbak Bartsai és Horváth. A' zágoriak szekereségből elnek, nagyobb részen az ebesfalvi örményekkel járnak. Borok terem és a' taxasok az uraságnak 40 veder bort adnak taxa helyet.

### **Ebesfalva. Ersébetváros. Elisabethopolis. Elisabetstadt.**

A nagy küküllő mellet fekszik, egy csinos örmény városka: a' melynek mostani legszebb utzái régen az Küküllő folyta volt; de ez gátokkal megtöltetvén, a Küküllő lejjebb dél felé vette folyamotját. Kevés Magyarok is laknak itt, az örmények többnyire mind kereskedésből élnek. Ebesfalvára érkezvén legelsőben arról tudakozodtam, hogy az örmények mi uton származtak ide és micsoda jussal bírják a' várost, holott az előtt Appafi jország volt. Kérdésemre e' következő feleletet vettem. Az 1671-dik esztendőben haborus idők lévén Pototski két testvér, örmények ettől tartván Apafitol hajlékot kértek maguknak, a' hová magokat recipiálhatnák, a' melyet meg is nyertének. És ez volt az első örmény familia a' mely ide telepedett. De ez ismét elment Ebesfalváról ezen familiától építetett kápolna még fenn van: a város kívül egy heggyen fekszik. A' kurutz világkor ide vonta magát Patrubán Marca is, és az fejedelemnek egy kordován börrrel kedveskedvén ajánlékáért helyet nyert magának: úgy hogy Brassobol a' hová Görög országból jöttek az örmények, egészsz familiáját által hozta Ebesfalvára. Ebből ki tettszik millyen könnyen conferálta Appafi a jországát és millyen semmisséggel nyertek némelylyek elei nemességet és jóságot a' melyeknek maradékai most

őseik meritumokat hányák! — Ezen familiát többen is követék, és így lett lassanként ez örmény várossá. 1738-ban die 10 Maji privilegiumot nyert Károly császártól de propria jurisdictione exercenda (Benk. Trans. P. 1. pag. 486) Ezen privilegiumot Maria Theresia is confirmalta, és a' mit a fiscus nem szokott cselekedni, Euictiot is vállalt magára és a' midőn a' Betlen familia ezen jóságot megnyerné, másutt excontentálta.

Ekkor még csak a' várost bírták, 1758-ba az egészsz dominiumot elnyerték: a' melly négy szép faluból áll. Ennek a' jövedelmit, a' melly mintegy 1500 forintra mégyen birja a Communitas; melly summából minden tisztetket fizet. Tartozik (a mi igen különös:) iol minden esztendőben számot adni az exactorátusnak. Hogy se a' magistratus se a' communitas, melly centumviratus az alodialis cassából a' magok privát hasznokra semmit ne fordithassanak. Ki adatik az egész dominium árendában: és egy ujabb királyi parancsolat szerént még a város malmát is ki kell adni. Ebből a cassából adtak a mult esztendőben subsidiumot 7000 frtot, az idén 50 lovat, 1791-be art. 61. ország gyűlése alkalmatosságával Ebesfalva királyi várossá tetetett Szamos Ujvárral együtt. E' szerint az örmények a kik addig nem voltak hazafiak valóságos hazafiakká tetettek. A' városnak egyenes széles utcái vagynak, kőcserepes allházakból áll többnyire. A' sok apro bolttskák, a' mellyek majd minden város piatzait rutitják, itt az által el kerültettek hogy az piatz közepére tettenek egy szép kőepületet, a' mellyben az aprobb kalmárok arulhatják portékaikat, a' mellyek nélkül a' varos noha csekélységek éppen el nem lehet. A piatznak dísze a szép parochiális templom, külső formája is mutatja hogy ezen város lakossai kereskedők lévén és mindenfelé járván magoknak jo gustust szereztenek, A templom ajtaja felett ez irás olvastatik:

DEO ELISABETHAEQUE PATRONA SUAE ARMENA  
PIETAS EXSTRUXIT.

Belső szépsége a külső formának tökéletesen megfelel és csakugyan a jo gustus béllyegét hordozza.

Ennél kisebb de hasonlo szépséggel ékeskedik az Antonianusok Templomok. A mellyen es fellyül irás vagyon.

Hanc aedem Petro et Paulo nataeque Parenti exstruxit Religio pietasque Antoniana aor 1795

Ebesfalván nekem legtöbb gyönyörűséget szerzett az Apafiak régi kastélya. Ezen kastély négy szegeletre van építve. Szobai ket padazatuk: az epület maga nagy részében megromlott erős bástyákkal és Santsokkal meg volt erősítve. Benn az kastélynak éjszaki részén, egy falon, a mely egy kevésé kijebb all, ezen inscriptio vagyon:

Domum hanc ex Dei opt: max: benignitate egregius Ds. Gregorius Appaffi de Apanagyfalva Magister Curiae et Consiliarius Serenissimi Principis Domini Dni Johannis secundi electi

Regis Hungariae etc. sumptibus proprijs et solo, et a fundamento erigendam aedificandamque curavit: Anno salutis MDLXIII.

Ez az írás igen szép betűkkel van kifaragva, úgy hogy ha meg nem csalatkozom újabb inscriptio ez: mert a többi írás betűi rutabbak, és az saeculum írás módjával inkább megegyezik. A' kastélynak felső déli részén, a' mely renováltatott és cseréppel ujra bé fedetett vagyon egy 18 ölnyi hosszúságú palota. Ajtaja magassága  $1\frac{1}{2}$  kl. szele 1 klafter. Ablakai magassága  $4\frac{1}{2}$  Schuck, szele  $3\frac{1}{3}$  schuck. A' több ajtok oly kicsinyek, s alacsonyok, hogy egy középszerű magasságú embernek nagyon meg kell hajolni, ha bé akar menni. Dicsérhetem a városiak okosságokat, a' kik az renovatio alkalmatosságával ezen régiséget megkémeltették és az inscriptiokra nagy vigyázattal voltak. A' palota falai régi szokás szerint bibliai historiákkal ki vagynak festve. A' palotta ajtaja felett ezt olvashatod:

ME FECIT FIERI EGREGIUS GREGORIUS APPAFFI DE  
APANAGYFALVA; COMES COMITATUS DOOEN AC MGR.  
CURIE DNI R. IND MI PRI GEORGI EPI VARADIEN; MLLII

Két rendbe.

Az írás közepin van az Apaffi czimere a' melly áll egy sisakból mellyen által van verve egy kard; tetején pedig egy Szöllőtő mellette ezen két betű: A. G. A' több ajtokon való írások ettől keveset különböznek, csak hogy az cimere mellett más más betűk vagynak téve. a' mellyek a' mint gondolom successorai nevét téstik. nevezetes egy más ajtó felett ezen írás N és A betűkkel az 1590 béli esztendő szám. Szentírás beli citatum Prov. XVIII. Ez alatt egy Diplomatica Sigla; de mely mit téstzen nem tudtam kitalálni<sup>1</sup>. Említek még egy cimert kétőt az Apafi szokott cimere mellett egy más van mellette: E és G betűkkel alól az esztendőszám 1552. Egy orosz lány tart kezében egy koronát.

### Almakerék.

Mind szászok lakják. Felső Fejér vármegyében Most G. Bethlenek birják, az előtt Apafi jóság volt, és az Apafiak temetkező helyek, a' mint az itt levő régi kastély és Apafi Györgynek azon nevezetes monumentuma bizonyítja. Az evangelicum Templom kriptájában fekszik második Apafi Mihály fejedelem feleségestől, a' kinek temetési pompája meg nem celebráltatott, nem lévén az országnak arra elegendő költsége. A' kastély magass, négy szegű, köfalai vastagok, ablakai és ajtjai nagyon kicsinyek; szobái mind ki voltak festve egy néhány még így is látható.

<sup>1</sup> A kéziratban le van rajzolva a Diplomatica Sigla, de itt nyomdatechnikai okból nem közlöm. (Készítő).

Nevezetes az épület háta megett levő kert és ebben az Buchsbaummal kiültetett spalieor a' mellyek emberi magasságnyra nőttek: ez is mutatja a kert régiségét. Egy néhány magass fenyőfa ékesíti a kertet, és az régiség tiszteletével el tölti szemlélőjét. Az régiségben gyönyörködő ember itt a' leg-szebbet láthatja egészsz Erdélyben: az Apafi Györgynek (ki is Apafi Mihály atya volt) emeltetett monumentumot. Hogy ez igaz légyen Joseff Császár mondása is bizonyítja, a' ki Erdélyt össze járván, mint Birodalmának több részét is azt mondotta: hogy itt és Fogarason láthatja az ember azt a' mi Erdélyben legg szebb."

Ez a monumentum egy dombon vagyon, a' falun kívül, az honnan az egészsz falut meg lehet látni, egy kápolnában: alatta az kriptá mellyben Apafi György teste fekszik<sup>1</sup>. Az emlé-kezet kő márvány, felső részen fekszik Apafi György teste kőből ki faragva, természetes nagyságában pántszélba egy párnán. Jobb kezét a' fejealatt tartja, bal kezével pedig kardját. A' testet egészen egy szőlőtő veszi körül, ennek tetején van az Apafi és Felesége czimere; ez Petki Borbála volt a' krip-tában fekszik és az monumentumot ez tétetett (?) férjének a' mint ki tettszik egygyik oldalán levő írásból, a mellyet másod-ik Apafi későbbben metszetett az emlékezet köre. A' szőlőtő mellett sok emblematica figurákat szemlélhetsz, ezeken külömb-féle verseket találsz.<sup>2</sup>

Az monumentum négy oldala írással egészen meg van rakva, sőt még párkánynya is. Fellyül egy folytában mindegyik oldalát megkerüli ezen inscriptio D. O. M. S. Magnificus Dominus Dominus Georgius Apaffi de Apanagyfalva, celsissimo Transiae principi ab intimis Consiliis idemque Comes Cottus De Küküllő meritissimus et Assessor Tabulae Judriae laudatissimus postquam invicta Xtiani pectoris patientia pertinacem capitis dolorem tolerasset, animam pie juxta et hilariter Deo Creatori, et Redemptori suo reddidit Ao Xti MDXXXV. Aetatis suae XLVII E Febrii XVIII inter tertiam et quartam horam matutinam mortalitate suae non longe hic deposita.

A' midőn ezen monumentumat megtekintem, igen helyyes-nek találok nehai kedves Bátyám Groff Teleki Domokos itele-tet; hogy t. i. „ezen monumentum felette sok szükségtelen íráso-ka-  
kal van megterhelve, mellyek nem csak fárasztják és untatják az olvaso szemet, hanem az monumentumat is untatják. Nagy örömmel kezdettem utozni Erdélynek azon részében, mellyet ke-vés esztendőkkal ez előtt te is meg jártál; vajha egyéb dicse-  
retes cselekedeteidben, mellyek ifjuságodat olly sokak előtt kü-lönböztették meg országunk, familiánk, és minden joknak re-ménységeket méltán fel gerjeszteték, még sokáig követhettem

<sup>1</sup> Két sor kimarad. (Közlő).

<sup>2</sup> Az emlékmű 45 sor latin feliratát nem közlöm, mert az irodalomban ismeretes. (Közlő).

volna nyomdokaidat, de tetszett az Mindenhatonak, hogy reménységünket semmivé tégye. Kivete téged miközüllünk, mert boldogabb lakhellyre tetted magadat érdemessé!

Igen sokat vesz a' szép munka, a' melly az emlékezet köre van fordítve azáltal; hogy az monumentum nincs jól helyheztetve az Kápolnában; az Apafi teste az melly fellyül fekszik ki faragva fejével van téve az ajtó felé, úgy hogy mikor az ember belépik, nem láthatja az egész munkát, hanem csak egy inscriptiot, az melly nap nyugotra esik. Itéletem szerint jobban ki lehetne venni, az munka szépségét, ha a' lábával volna az ajtó felé fordítva, és nem lenne olyan magass, így első tekintetre az egész figura a mellynek talán nem éppen horizontális fekvésének kene lenni jobban kitetszenék.

Négy szegyeleten egy egy faragott figura vágyon. A monumentum felett van egy fa Baldachinum az Apafi és felesége cimereivel, felette sok írással „de ez újabb munka, a mint az festés is bizonyitya. Készítője volt egy külső országi Szebenbe lako kőfarago Eliás Nicolai neve fel van téve az monumentum azon oldalán, mellyen az Apafi 3 fiait szemléled Sculpsit Eliás Nicolai Cibinii manens.

## Segesvár Szék.

Almakeréktől Segesvár felé vettem utamat, ez Segesvárszék fővárossa, a' mellyről az egész szék vette nevét. Illő azért, hogy elsőben is közönségesen szolljak ezen Székről. Határos az Székelly földel, éjszak felé Udvarhely szekkell és Küküllő vármegyével napkelet felől N Sink Szék nap nyugott felé Megygyes széke határa. Szélességet nehezen lehet meg határozni, mivel Fejér megyének sok része van közibe szorva. Hossza Marburgtól nagy Szöllősig (L I Qrenna) 4 mértföld. Földje termékeny az Küküllő éjszaki részén foly. Elosztatik két circulusokra az felsőben egy mező. Város Szászkézd, és 9 falu van, az alsoban Segesvár szabad királyi város és 5 falu. Lakják szászok, kevés oláhok, az egészsz szék az Segesvári tanáts igazgatása alatt van.

Ebbe a székre az Lutherana reiiigio virágzik főképpen. Két kapitulumbol, mindössze 26 ecclesiából áll. Az Catholikusoknak csak egy Ecclesiájok van. Az egész környék különös kellemetességet és vidámságot mutat. Az szépen épült faluk az szép térségek a' mellyeket szántóföldek és legelők borítanak bé, az törpe hegyek bé ültetve szőlőkkel gyönyörködtetik az utazó szemeit.

## Segesvár. Schässburg. Castrum Schaes. Schaesburgum.

Ezen Szász királyi város, fekszik a' nagy küküllő mellett, nevét vette egy Schaes nevezetű falutól. Építése idejét tészik



az 1198-ik esztendőre. A' vár, a' mellyetk erítése és bástyái ez előtt erőssé tettek, úgy fekvése is, mert egy nagy hegyre van építve, most nemelly helyt romladozni kezdett, nemellyek azt hiszik hogy azon helyt, a' mellyen most a vár van, lett volna az Dacusok vára Sándana: és hogy ennek ruderáiból épült volna az még most fenn álló erősség. Az also város egy S formálag kanyarodik a' hegy körül. Régi köfalai mind el romladoztak, kapui még fenn állanak. Az XVI-dik százban az felső várból az lakosok mind leköltöztek az also városba, de 1513-ba Ullászlo mandatuma által régi lakhelyekre visszatérni kente-nitették.

Épületjei Segesvárnak magassak, főképen a' várban, többnyire mind két, vagy három padozatuak, de régiek. Utzái keskenyek, a' vár piatza kicsiny négy szegletű: a' várost minden felől magas hegyek veszik körül, fekvése szép, sok szép kertekkel ékesedik, mellyek közt legnevezetesebb a' Vár templomán fellyül levő úgy nevezett Seivert kertje.

Az ut mellett a' melly Megyesre mégyen, vagyon egy nagy köoszlop, mellyet Scylanak neveztek a városiak. Írás is volt rajta, de ez meg 40 esztendővel ez előtt le romlott.

### *A' város lakosairól.*

Majd mind evangelikus Szászok, vagynak Catholikusok is az külső városban oláhok is. Ez előtt nagyobb volt mint most, csak 805 házakból áll: lakossai száma 3 vagy 4000 lélek. Az evangelikusok' templomok; nevezetes, az hegynek csupján levő Szent Miklos temploma. ehez vezet egy hoszszu gradits mellynek valami száz lépcsői vagynak: ez 1654-be fedetett be újra. Az templom ajtaja felett ez vagyon: A. D. M. CCCCXXIX incept, est hoc opus. Belől az torony alatt levő Bolthajtáson ki van téve, hogy mikor végezték el az templom építést 1888. Anno-rum Dni numerus dum fluxerit iste. Hoc opus expletum est, auxiliante Deo: Tempore quotidiano Gerhardi sit tibi signe: Nix gravis arbeteas fegit a lapsu vires. Huius opifex Jacobus Wolfgangus Rendlinger. Ebből ki tetszik, hogy az egész roppant épület 59 esztendők alatt készült. A' torony egészen nem készülhetett el, a' melly abból is ki tetszik, mivel a templomhoz semmi proportioja nints. Ao 1676 a' tűz által olly kár esett ezen templomban, hogy csak egy néhány esztendőekkel ezelőtt tetett (I) újra alkalmatossá az Isteni tiszteletre. E' mellett van az ujj igen szépen készült oskolaház a' tanitok házak. Még egészszen nints fel építve, csak egy néhány kamarákban lakhatnak deák-kok. Auditoriuma elég tágos és világos. Az épület ajtaja felett egy igen szép inscriptio vagyon: Patrla FILIIs VIe et VII paLLaDIqVe sese Vo Ven IbVs saCrUM. Ezen kívül vagyon a' szászoknak a' várban még egy más Cathedrális, vagy klastromi templomok, többnyire ebbe szoktak járni a' várbeliek: mivel a' másikba nagyon alkalmatlan a' feljárás. Ez építetett 1492-ben:

az 1562-ik esztendőben Zápolya Zsigmond ezen templomban tartatott ország gyűlést. Az orgonának szép hangja vagy 1680-ban készült. Az baptisteriumon, melly harang önte értzből készült találtam egy régi írást Gothus betűkkel: In nōne patris et filii s̄ptus sancti est hoc opus per manus Jacobi fusorem Campanarum sub anno domini MCCCCXI (peractum),<sup>1</sup>

Az also városban ugyan az evangélikusoknak meg két templo-mok; az catholikusoknak az várban egy, ez a franciscanusoké.

### *Az város archivuma.*

Ez ordine cronologice három részre vagy 1400-tól fogva 1760 költenek. Ez az osztály nints regestralva, hanem contentumok szerent az levelek külön külön fiokokba vagynak el rakva. Itt láttam sok szép és régi privilegiumokat, melyeket az Segesváriak az fejedelmektől impetráltak. Bástának a lekötelező leveleit, az első de anno 1603, 28.000 rforintokról mellyet a' várostól költsön vett fel, hogy katonáit fizethesse. Ezért le kötött a' városnak 13 falut, melylyek az obligatioiában ki neveztetnek. A második de anno 1604-i az költsön kért pénz 40 frt. Ezzen summából a városiak még máig is semmit sem kaptak vissza. Vagy 1700-ig az Bathori consumatioja az Szász natio statutumainak, az 1583-béli copiában. Az második osztály 1760 fogva még 1790-ig. Az harmadik mai napig még 1790-ig az már szép rendben van, de a' városnak most nints archivariussa.

Ezen archivum áll a' Tanátsháznál, mellyről az a traditio hogy régen az templariusok conventjok lett volna. Ide tartozott az úgy nevezett klastromi templom is a' melly mindjárt mellette van. Ez a convent adott alkalmatosságot az Reformatio kezdetére itt Erdélyben, mert midőn az klastromban meg fertéztették és meg ölt asszonyi személyeket találtak volna; fel állott ellenek Lucas Crocus és így az templariusok el töröltetvén, az reformatio bé hozatott.

### *Kereskedés.*

Az városi emberek többnyire mind mesterséget űznek Egy ház sints itt a' mellyben pamutot ne fonnának, ezt meg fejezik és gyolsat készítenek belőle. Az Kottum (!) fabrica az melly ez előtt itt nevezetes volt, már meg szűnt. Az also város lakossai föld és szőlő művelésből élnek. Meg jegyzésre méltok ezen város népes sokadalmai.

<sup>1</sup> Két jelentéktelen sor kimarad. (Közlő).

## *Az vidék termékenysége.*

Gyümölts Segesvár körül olly bőven terem, hogy őszkor minden felé hordják. Bora is vagyon az városnak, de nem olly nagy mértékben. Segesvárhoz egy ora :

### **Nagy Szöllös Grosz Alers.**

A' szerencsétlen fejedelem Kemény János haláláról nevezetes. Nachrichten über den Fürsten Kemény. Quart. 2 Jarg. pag. 134.

Most papi ház az, a' mellyben az említett Fejedelem ebédelt az ütközet előtt, ki menvén az ütközetbe elesett, emlékeztére egy oszlop is emeltetett, de mikor semmi inscriptio nem mutatja Ehez az oszlophoz közzel vagyon egy halom, a hova temettettek el azok a kik az ütközetbe el estek. Itt vagyon egy kőven egy irás melly egy nemes iffjunak tétetett a' ki fejedelmét követvén az ütközetben el esett. Hoc tumulo promiscua cadaverum strage pleno jacet Generosus et magnae spei juvenis Joannes Petrityevit Horvát, de Széplak, qui infausto illo bellocirti quod gestum inter duos principes Joh. Kemény et Michaellem Apafi copiis turcorum munitus robustiorem cum Joan Kemény occubuit Ao MDCLXII.

Vagyon Nagyszöllösön egy templom, a' melly ha az falán kőbe faragott szám igaz volna legg' régibb templom lenne Erdélyben. Az esztendő szám 1076 a' mellette levő inscriptio azt mondja, hogy eppén Ao jubileo készült. De ez az igaz esztendő szám nem lehet, mert 1300-ban introducálta VIII-dik Bonifacius pápa az A. jubileumat, tehát 1000-ben még nem is volt. Ebből világos az szám építésének igaz esztendejét nem mutatja, hanem építése esztendeje lehet ez : 1475. Ezt pedig innen lehet kihozni : az régiek az négyet ilyen formán irták 8; az segesvári templomban is az 1488 dik esztendő száma az négy így van írva. Meg lehet, hogy az régiség miatt, vagy az templom reparatioja alkalmatosságával az négynek két also lába lehullott vagy bemeszeltetett és így ebből az négyből 8 lett o Így az 1400 helyett csak 1000 lett. Az utolsó szám, melly 6 sem igaz : Az jubileum esik az 5-be egy úgy ötnök kell lenni. Hogy lett az hatból 5, az régi irásokból ki tetszik, nagy hasonlatossága lévén az 5-nek az hattal, melly régen illy formán iratott 5 Tehát az igaz esztendőszám ez : 1475, Lakják ezen falut a' melly egy völgyben fekszik szászok, 715 lelket számlálhatsz.

### **Fejéregyháza. Weiskirchen.**

Fejéregyházának mellyet G. Haller Sigmond ur bir gyönyörű fekvése van. Lakják mind oláhok, egy néhány magyarok. Templomok is vagyon ezeknek, de egészen elpusztult, Régi lakossai szászok voltak. A' groff kastellya igen szép és erőss is

volt ennek előtte; a' küküllő vize régen a' kastély körül a' Santzba volt veve, ezt az meg kerülte; de gyakran meg áradván az helyet egészségtelemné tette, azért máshová vették vizét, úgy hogy most régi folyamatjában szép sétáló helyly vagyon. Az kastély déli falait szőlőtő borítja be, a' melly az kertnek szép prospectust ad. Az kert az ...vel vetekedik, el osztásában az mesterség mindenütt követi a természetet. napkeleti részén egy nagy bükkfa áll, Melette sok kisebb táblák gyümölts fákkal bé ültetve, a' melyek közt kies fák árnyékokban sétálhatsz. Az ugynevezett Ziergartenben nevezetes valami Szász □ klafternyi nagyságu to közepeben egy bokros sígetetskébe mulathatsz. Által ellenben egy mágos mulato ház a' honnan az egész vidéket láthatya az ember. Ez előtt elő fényő fákból nagy Piramisok. Egy Grotta ruinakat képzeltet; közepéből lassan csergedező viz, az hársfa erdő ebben a' szökő kut föbb disze a' kertnek. Az orangeria is szép a' fák nagyok és jól neveltetek. A' vadász gyönyörködhetik itt az groff szép vadas és Fatzanos kertjeiben. Nevezetes Fejéregyháza arról is, hogy Kemény János fejedelem azon szerencsétlen csata előtt itt feküdt lagerbe.

### Héjasfalva. ....

Lakják református magyarok, kik Bartsai és Domokosné jobbágysai. Szántó vető emberek, mellette foly az Nagy Küküllő. Héjasfalván tul az ember Udvarhely székét éri.

## Udvarhely Szék.

Legg első az több székek közt, azért anynya Széknek is neveztetik. Keresztur filiális székével egygyütt; mellynek hossza mintegy 2 mértföld; földje termékenyebb mint az Udvarhely széke. És Bardotz székkal. all mind öszve 2 mező város, és 126 faluból. Maga Udvarhely szék Udvarhely városától vette nevét. 5 mértföld hossza 3 szélessége. Határos éjszak felé az Gyergyoi és Csiki Erdőkkel napkeletről az Hargitával, Rikával, Hagymással, dél felé az szászok földével, napgyugotra Küküllő vármegyével. A vidék vizei a Küküllő, Homorod és több kisebbek. Termékenysége nem mindenütt egyforma az völgyben buza az hegyeken zab terem. A' legelő helyek kövesek. Földje soos; innen a sok soos kutak, és az kemény soo is, mellyet ezen székbén böven találnek. Lakják szabad székellyek, jobbágysok is; a' katonaság itt esmeretlen. Az magyar nyelv itt olly divatjában vagyon hogy más nyelvet az Udvarhelyi székelly nem is tud. Administratioját folyttatja egy fő király biro és ennek vices gerenssei. Religio négy vagyon; az Rno Catholica 16 parochiából áll, az Udvarhelyi Lutherana Diocesis, Unitaria és Oláh vallások.

## **Új-Szekelly.**

Udvarhely széki szabad falu. Also Boldogasszony falva filialissa. Lakossai unitáriusok.

### **Also Boldogasszony falva.**

Ezt is az unitáriusok lakják, mivel igen keves buzája terem, inkább marhája után él. G. Haller familiának vagyon 50 szolgáló embere, az egész faluban van 150 gazda.

### **Szitás Keresztur Kreutz.**

Közönségesen Székelly Keresztturnak neveztetik, fekszik a küküllőnél, a' falun keresztül foly a' Gagy pataka. Több helységekből áll magából az város Szitáskereszturból és Timafalvából. Az lakosok szántó vető emberek, sokan közüllők szitákat csinálnak, innen tészik Keresztur eleiben az Szitás neveztet

### **Bethfalva.**

Székelly Keresztturnak filialissa, mintegy 50 házból áll, oláhok is lakják. Buzája kevés terem.

### **Nagy Galambfalva.**

Lakják unitáriusok 200 gazda, erdeje sok van, innen deszkával kereskednek, Birnak itt báró Kemény, Sándor és Sebesi nemesek.

### **Détsfalva.**

Agyagfalva filialissa. Kicsiny falu 20 gazdából áll, ezek is mivel földek igen terméketlen mindenféle kézművel élnek.

### **Bögöz.**

Lakják szabad székellyek és jobbágyak ezek B. Korda most Groff Tholdalagi és veresegyházi Borsaiak szolgáló emberei. 120 házból áll. Templomok oskolájok van. Földje nem igen termékeny, mindazáltal török buzája és buzája is van.

### **Székelly Udvarhely.**

Fekszik a N. Küküllő mellett ennek napkeleti részében maj egészen hegyek veszik körül. Noha nem szép város, de utzái szélesek s egyenesek: az házak többnyire mind all házak s egyformára vagynak építve. Piatza kicsiny.

### Neve.

Honnan vette légyen nevét sok féle az vélekedés közönségesen azt tartják, hogy az székellyek kapitányának itt lévén lakhelye ennek udvaráról neveztetett udvarhelynek. Hellyesebb ez; hogy gyakorta tartatván itt gyűlés mint a székellyek fő helyében az vajdák vagy Siculorum Comites ide jöven ennek udvarokról vette nevét, Udvarhely lett következő 3 faluból

1. Szent Imréből. Ennek helye van az Szarkakő alatt, most gyümöls termő fákkal bé van ültetve és pusztának nevezik; innen vette nevét az Szent Imre utca.

2. Jánosfalvából. az Budvárával által ellenbe egy nagy Völgy nevezetű völgyben.

3. Tzibrefalvából helye volt a Csicsér nevű hegy alatt. Határa középszerű termékeny, nagyobb része sovány. Jo forrásai vagynak. Megjegyzem itt az Szarkakövet ez egy magas köszikla, melynek lyukaiban Sollyom madarakat fognak,

Az Budvára Udvarhelytől nints meszsze, most helyén még csak egy darab le omlott köfalt láthatsz. Az a traditio hogy itt lett volna vára Budának az Attila testvérének.

Udvarhely városában vagyon egy régi vár, mellynek ruderái még fenn állanak, régen erőss volt, santsai bévagynak töltve nagyobb részén. Ezen várhelyen volt az franciscanusoknak Conventjek; épitetett III-dik László Magyar Király alatt az 1273 ezen conventet Zapollya János király nagy kedvében tartotta és midőn Udvarhelyt járna mint vajda nálok is megfordult. És mivelhogy más bátorságosabb hely nem volt, az Székellyek archivumokat is ott tartották, Midőn 1562-be a Székellyek Zapollya Zsigmond ellen fel támadának ez a convent is pártjokat fogta, ezért minekutána a székellyek megverettek, az Fejedelem az szerzetet elkergette, az klastromot renováltatta, meg erősítette és az ujjonann épült várat Udvarhely várának nevezte, Concordanter cum protocollo S. Francisci. Hogy Ő lett légyen ezen vár építője bizonyítja egy a köfalon levő irás. Felette van Zapollya Zsigmond címere erről lásd Lochneri Sammlung. . . . . Medaillon 1742 pag. 237.

Haec quicumque vides, electi insignia ducis:  
Pro patria grates Hungare laetus agas  
Cur vagus extremis terrarum finibus erras.  
In prope quem multo sanguine quaeris habes  
Quippe peregrini quam sit damnosa potestas  
Principis accepto discere clade potes.  
Flecte genu Domino, felicibus utere fati  
Sanguine sublato sicca manebit humus.

Ezen versekkel itetnek (!) az székellyek Sigmond fejedelemhez való hűségére.

Ezen irás vagyon az várnak déli oldalán, már a régiség miatt nehezen olvasható. Egy más bástyán ugyan ezen inscriptio van, a' mint némelly szobol ki lehet hozni. Az cimer is ugyanaz de kisebb formában.

Némellyek azt erősítik, hogy ezen vár lett légyen Székelly Támada (s ezek közt Bethlen Fark. is H. L. V. a pag 17—23, a hol bővebben olvashatsz ezekről) a' mint egy más Székelly bányának neveznek; a' hány velekedés annyi ellenkező opinio. Semmi bizonyost erről nem lehet mondani, annyi igaz, hogy ezen név a Statusok akaratjokból nem adatott.

Birták a' fejedelmek usque ad annum 1657, Rákoczy György conferálta Bornemissza Susannának. Kemény Boldisár özvegyének és leányának Annának 5600 mftokba. Azutan Apafi Mihály midőn ezek deficiálnának és az Joszág ismét az Fiscusra szállott volna, adta Gyulai Ferentznek és ezen familia birja hozzá tartozando sessiókkal egygyütt, mai napig; az vár az kuruc világkor le rontatott, most veteményes kert.

### *A város lakossai*

majd mind székellyek, vagynak oláhok is kevesen, egy része G. Gyulai jobbágjai. Vagynak a magok curiajokon lako nemesek is az egészsz városon vagyon mintegy 800 ház, ezek közül 400 gazda catholikusok 150 reformatusok, elsőbben mind katolikusok voltak lakossai, az Reformatio Betlen Gábor alatt hatott Udvarhelyre. Az Catholikusoknak plebaniájok két más épületekkel együtt dombon fekszik, a' mellyben a' plébánus káplánjaival lakik, az iskola is ott van. A' templom ujj minden része jó mesterséget, jó izlést és fényes ékességet mutat. Ex fundamento építette az mostani plebanus Török Ferentz ur a' kinek ezen munka nem kevés dicséretére szolgál. Került 30.000 Rfba. A' reformatusoknak is vagyon a piatzon egy templomok; ugy a franciscanusoknak is. Ezek a' várbol ki hajtattván, helyet nem kaptanak magoknak. míg Lukáts István udvarhelyi fi, világi pap, örökségit nekik hagyta, noha az atyafiak protestáltak, meg építették Conventjeket és két tornyu templomokat.

### *A város privilegiumi.*

A' régi magyar királyok alatt szabad és a' széktől különös jurisdictionnal birt a város. erről van Izabella privilegiuma de anno 1558. ezt confirmálta Báthori Sigmond 1601-ben és mind örökké nem csak magok a fejedelmek hanem meg a Statusok is különös gondviseléssel voltak ezen városban.

### *Archivuma.*

Udvarhelyt conserváltatnak Udvar helynek Csik és Gyergyó levelei mivel ez első a' több Székek közt. Az archivum protocolluma kezdődik 1589-dik esztendőtol Pernietzei István kapitánysága alatt nevezetes Bethlen Gábor lustrális könyve

1614-ben, Rákoczyé de ao 1668. Az városnak levelei az Város házánál vagynak.

### *Kereskedés, mesterségek.*

Nevezetesebb boltjai száma nyoltz: de ezeknél is csak a' legközönségesebb portékák találatnak és igen ritkán ujjítatnak. Oeconomiája az városnak a mesterségeken kívül all a kortsoma tartásban, az főzésben a Collegiumnak. A mesterségek közül nevezetesebbek a Timárok, ezek külön utcában laknak.

Piatza az városnak szegény sokadalma négyszer esik esztendőben de nem népes.

### *A vidék termékenysége.*

Nem igen termékeny. Fája elég van. Bora nem terem, de hogy régen szőlője lett legyen bizonyítja egy szőlő nevezetű oldal, a' mellyben imitt amott szőlőtő is találatik. Keső érő gyümöltse van.

### *Tudományok.*

A' reform Gymnasium fundatora II-dik Apafi Mihály Fejedelem, a' kinek collationalissa még meg van. Ez előtt egy rector professor igazgatta, az utan Academicus professor lett; az első ki volt nem tudatik, az második Szigethi nevezetű 1709-be. 1776-ba az rector mellé mas professor is tétetett, a' fő Consistorium rendeléséből. Az also Classisokban mint egyébbüt Déákok a' Praeceptorok, ezeknek a száma most 98. Az tanulo gyermekeké 700 nál is többre mégyen. Ezek többnyire innen benn laknak az Gymnáziumban, ennek három padozatra fel emelt szobáiban. Az alumnusok száma 32. Capitalissa vagyon 48.000 mft. Ebből fizet két professornak, az officialisoknak, Praeceptoroknak és 14 árvának. Az katholikusoknak is van egy Gymnasiumok az mellyet a Camara tart. Tanitnak Rhetorikaig, innen mennek a tanulok Kolozsvárra az Universitásra. A' Semináriumba 61 gyen tartatnak és tanitvatnak ingyen, mellyre fundatio van. Az aprobb gyermekeket tanityák az Franciscanusok.

### *Homoródi Borvíz.*

Udvarhelyhez meg tart három orát a Szarka köt jobbra elhagyván, amellyről az egészsz vidéket meg lehet látni, mint egy másfélórányi hágot mentem. Sok szép falu el marad bal kéz felöll. Egy lázas nevű térségről meglatszik az Hargitta havassa, egy meredek lejtőn beér az ember az Borvízhez: ez egy melly és sötét völgyben van; az éjszaki és déli sor hegyek közt közepén ezen völgynek foly a Homorod vize a melly olly sebes, hogy noha az Hargitán ered itt már fűrés



malmot hajt. Minden felöll nagy fenyvesek vagynak, az déli hegyek északi oldalán találhatik 3 forrás mind borviz. Az a' melly a völgynek közepin vagyon a' legg bővebb s legg jobb. Azért ezzel szoktak élni, vize nagyon buzog sok acidum carbonicumot tart magában, ez nagy quantitasban evolválódik az mit egy experimentumunkbol mellyet itt tettünk ki jött. mivel hogy az viz saturálodván többet nem absorbeálhat, mert a mint tudva van az acidum carbonicum természete az, hogy az vízzel eggyesülvén: azonkívül más részeket is tart magában. Íze csipős de mégis könnyen iható. A kut körül faházak vagynak építve azoknak számokra, akik curával élnek. A' legg felső forrásról azt mondják, hogy legg jobban hajt. Ide járnak feles számmal azok akik egészegek fenn tartása végett Borvízzel akarnak élni. De a mint itt mulatásomban észre vettem nem kevesebbet conferral az egesség conservatiojára a borvíznél, az házi gondoktól ment barátságos élet.

### Kápolnás Oláhfalu.

Útja alkalmatlan, mert mind hegyet kell hágni, nagyon köves, a Borvizhez nintsen két ora: a hegy tetőről meg láttszik oláh falu, az fekszik egy magass térségen hegyek alatt, Két faluból áll Szentegyházás és Kápolnás oláh faluból. Jól épült fa házai vagynak, mind deszkával fedettek. Lakossai a' deszkával valo kereskedésből és a' szövésből élnek A' nagy Havasoktól a' legg szebb fenyőfákat bőven kapják, ezekből fűrés malmaikon deszkát sendelyt készítenek és Segesvárt, Marosvásárhelyt és Fejervárt el adják. Az pénzből a mit innen visznek gabonát, török buzát vásárolnak, mert egyébb zabnál terméketlen földeken nem terem. Plebanusoknak sem adhatnak desmat, hanem pénzrel fizetik, minden gazdától kap egy forintot. Nevezetes Oláh faluról hogy egy különös megyét téssen Országunkba: tulajdon jurisdictional, szép régi privilégiumokkal bír. Apr. Const. P, III. a 79. a C. V. ed. 45. Szükséges is volt hogy a fejedelmek különös szabadságot és jutalmat adjanak azoknak, akiktől kivánták, hogy ezen roppant erdőben, az emberi társaságtól mint egy el szakasztva éljenek, holott szükséges volt, az utazok bátorságokra nézve hogy itt is lakjanak emberek, mivelhogy ezen az erdőn mégyn az út által Csikba. És ezen tekintetből kell megítélni az oláhfalviak különös szabadságokat. Hogy pedig ezeket jobban megesmértessem, Szabadság levelei foglatját ide teszem:

Báthori István fejedelem 1575-dik esztendőben mindszent havának 21-dik napján költ rendelése tenora ez: mivel az Oláhfalvi lakosok az roppant havasok közt, olly vad és terméketlen helyt laknak, senki ezen lakosokat jussaikban ne háborítsa és semmivel terhelni ne merészelje.

Ugyan ezen okból szabadította fel Bathori Kristoff 1577-ben bőjtelő havának másodikán ezen oláhfalviakat minden desmák aloll és egyébb viselendő terhek aloll.

Ezen két privilegiumot 1589-ben mindszent havának 23-dikán Bathori Sigmond confirmálta.

Báthori Gábor 1609-ben Sz. Jakab havának 21-ik napján az fellyebb említetteteket ujra megerősítette és az Oláhfalviakat azonkívül minden közönséges és hadi szolgálatok aloll, úgy adótol is menté tette.

Bethlen Gábor 1614-ben Pünkösöd havának 8-dikán még következőkkel ajándékozta meg az oláhfalusiakat. 1<sup>o</sup> Hogy ne a' Széktől hanem az Fejérvári Udvartól fügjenek 2<sup>o</sup> Magok közzül választhassanak király birot és 12 hit esküttet 3<sup>o</sup> Ezen király bíró ítélhet 25 forintig az fellyül appellálhatnak az Fejérvári udvarhoz 4<sup>o</sup>. A' ki magát jobbágyságra akarná obligálni, fogassék el, ha el szöknék jövai maradjanak a' Communitásnak 5<sup>o</sup> Ha a tisztek szabadságaikban háborgatnák szabad légyen magokat oltalmazni.

Ujra confirmáltatott ezen privilegium Rákóczi György által, 1631-be és Apafi által 1663-ba. Ugy első Leopold is helyben hagyta 1701 esztendőben. Utoljára pedig Károly Tsászár 1724-ben Pünkösöd havának 17-dikén. Oláhfaluról ez is megjegyezni méltó, hogy ezen falu két pápális bullát nyert VIII-dik Orbán pápától in anno 1643 die 29<sup>o</sup> augusti conferáltatott az Hargitai kápolnáról, és az Szent Péter és Szent Pál napján ottan végbe menni szokott bucsurol. A másik XIV Kelemen pápától az mostan Kápolnás Oláhfaluban való Kápolnáról (ezen kápolnáról vette nevét kápolnás Oláhfalu) és ottan Péter és Pál napján végben menni szokott bucsurol, mert az Hargita havasán még romlo félben levő kápolnához gyakorta az Hargitán levő tempestások miatt bucsut nem járhatnak.

### Homoród Almás.

A' borvizet elhagyván egy kevés ideig, G. Tholdalagi László és G. Haller Sigmond urak társaságokban elindultam hogy amaz hires Almási kö lyukat, a' melly Tsudálokőnek is neveztetik meg járjam. Utomba esett *Almás*, egy igen szép és nagy unitárius falu; a melly az Vargyas és Homorod vizei közt van. A szántás vetés mellett hamuzsirt és szappant is főznek némelly gazdák és azal kereskednek. Templomok igen szép, ujj semmi pompát belől nem mutat, de mégis ezen egyszerűség (simplicitas) tetszik a szemnek. De főképpen nevezetessé teszi ezen falut az említett kö lyuk; utja amelly két órát tart mindenütt egy völgyben mégyen. A' mikor az ember az Máltetejét, azon hegy a mellybe vágyon az Cavitas, meg látja az helyek két felől egybe szorulnak, és uz ut nagyon alkalmatlan kezd lenni, sokszor kell az Vargyas vizén által menni. Ez a' Vargyas egy nagy hegy oldalában mellyet kö erősnek hívnak nagy zugással bé furja magát és az hegy alatt mégyen 5 fertályly órát, míg ...ikeletnél ki üti magát. Az kösziklában nagy Cavitas van, úgy Csonakkal is lehet járni benne: Különös itt az halá-

szat modja a mellyel fogják az Pisztrángokat. A hol a Vargyas el vesz, nagy mélység lévén, oltatlan meszet töltenek a vízbe, ez a hegy alatt a vizet úgy meg heviti, hogy a pisztrángok csoportonként jönnek ki viz (!) keletnél és itt elfogatnak. Mivel a pisztrángok nagysága rendkívül való, hozza le (het) vetni, hogy ott is a hol a viz el foly nagy üreg vagyon az hegybe. Sokat kerül az ember a míg a kő jukat el éri, mert a Málteteje déli oldala járhatatlan meredek. Az hegyek egyesülvén egy Theatrumot formálnak, az roppant kősziklák romlással fenyegetnek. Az máltetejének által ellenébe vagyon az Becsek Mál ez még meredekebb mint a' másik. A hány kősziklaszál anyi tornyokat képzelhetsz ezek közt leggnagyobb az ugynevezett kő torony a mellyre azt beszélük, Csala István fel akart menni, de leesett az kősziklának egy darabja véle egygyütt le szakadván. Az málteteje közepe táján vagyon az kő llyuk bé menetele, mellynek hossza 3 klafter, magassága két klafter. Graditsa elromlott úgy, hogy most veszedelmes a' feljárás, mert sok bokor el nőtte az utat. A' bemenetel előtt vagyon egy kőfal, a mellybe puska helye van, ez is bizonyítja, hogy ide háborus időkben sokszor meg vonták magokat az székellyek. Az első Cavitás igen nagy, magass olyan mint egy régi templom mellynek régiség tisztes tekintet ad. Ide még az nap világa el hat; de de tovább menvén fáklyákra gyujtottunk, az egész hegy belől üress, sok nagyobb és kisebb Cavitások egy mással mind conexioban vagynak, úgy hogy kalauz nélkül, az utat könnyen el lehet veszteni. Ritka ember volna az, a ki ezen üregeket mind öszve járhatná, noha sokan, jollehet életek veszedelmekkel próbálták; innen lett a mese, hogy az hegy alatt el lehet menni egészsz Csikig sőt Hamelig is also Saxonia várossáig, és hogy a Szászok ezen uton jötenek Erdélybe. Sok helyt nagyon alacsony az nyílás, a melly más barlangba vezet sok helyt felette keskeny, a míg az ember ismét egy nagyobb tágosságot ér. Sok Stalactiteseket (csepegő követ) találtunk az viz szüntelen csepeg az bolthajtásról, mivel az egészsz hegy maszszája mészkőből áll és ez az utat úgy meg sikitja hogy alig lehet rajta el menni. Veszedelmessé tészik az itt járást az meredekségek, a mellyek sok embert arra vettek hogy experientiájával meg elégedjen és vissza térjen. A denevérek oly számosan repdesnek hogy faklyainkat szinte ki oltották és igen héher (!) szagot okoznak. Belől a' kőszikla fényes mert csepegő kővel egészszben be van vonva. Más fél ora alatt még jártuk. Az Becsek Málba ezzel által ellenbe, vagyon egy csűr forma cavitás, a mint Ugron csűrinek is hívják. A lo csűr itt tartottak lovakat, a kik az lyukba rejtkeztek volt el. Láttuk oldalában helyet egy pálinka főző üstnek. Az mál allyán vagyon egy mélyly tó a' mellyet Tenger szeminek hívnak az Almásiak.

### **Az Hargita Havassa.**

Ez egy az leggmagasabb havassa körül Erdellynek Gyergyó Bardocz Csik Szék széliben. Teteje csupa kőszikla, egészszben

bé van növe Muhorral, mellyről azt állítják hogy csak Islandiában találtatik és az hektika ellen igen hasznos orvosság. Lichen Islandicus a neve: térdig jár az ember benne, színe fejr, idővel meg veressedik. Hat órát hágtunk a míg tetejére értünk, ebből azt lehetne kihozni, hogy ez a hegy nem nagy, de fel kell venni, hogy az ember Udvarhelytől fogva mind hagon megyen, sőt Udvarhely maga magassan tekszik, jollehet respectium völgyben van, Az fenyeseken amellyeknél egyebet az ember nem is lát, az szél egy néhány esztendőkkal ez előtt igen nagy károkat tett. Teljeséggel nem akartam hinni, midőn azon hegy alljába meg állottam a mellyet a legg magosabnak mondtak, hogy az lenne valójában: de meg változtattam vélekedésemet a midőn tetejéről, láttam Ejszak felé a Maros Széket, Gyergyot, napkelet felé Csikot, Háromszéket az Gyemessi Passust, Moldovának egy részét. Brassot, Udvarhelyszéket. De egy szebb játékát láttam a' természetnek: sűrű fellegek öszve húzták magokat lábaim alatt, nagy dörgéssel villámlással, amidőn a hegy tetején legg szebb idő volna, Csak hamar minket is beboríta a köd és kénnteleniteténk vissza térni, mert kalauzunk azt mondotta, hogy ha még sűrűbb léssz a' köd nem bátorságos a járás, mert semmit sem láthat az ember. A felhők hogy léznek jól obszerválhattam az köd sokáig az föld színén hömpölygött, a' míg akadályra talált, egy le vert fára vagy dombotskára, akkor meg állapotodvan mint a füst fel ment a levegőbe. A tetőhöz tiz lépésnyire napnyugott felé vagyon egy forrás a' melly gránátot (!) hoz magával; egy más oldalon vagyon egy más forrás, amellyet királly kutjának neveznek ez olyan, hogy azt mondják a vidékiek, hogy aki iszik belőle meg hal, nem is tanácsos inynya annak belőlle a ki az hegyet öszve járván el hevítette magát. Mellette egy kőtablán találtunk valami írást de el nem olvashattuk. Az a tradicio van a nép közt, hogy egy Magyar Királly vadászatjában itt ebédelt és hogy innen vette nevét ezen forrás.

A' Hargita alatt vagyon egy to vagy is inkább iszapos hely a' melly füvel egészszzen bé van növe, de nem is tanácsos hozzá közelíteni mert nem tudja az ember mikor sülyyed el alatta a képzelt föld. Az havason jo legeltető hely van: szarvas gomba sok terem, ezt a közéllevő falusiak meg szedvén jo drágán él adják. Medvék és vad kanok lakhelyét magam is láttam, sokszor a medve a faluba is bé megyen.

Estve ismét vissza mentem a' Borvízhez, másnap meg néztem a Lövétei Vas hámort.

### A' Lövétei Vashámor.

Birja Mlga Ugron Pál ur. Az 1794-ik esztendőben állott fel az három első esztendőben jo vasra nem találtak és főképen az mesteremberek nem létek miatt rosszul follyt a' manipulatio. A vashámor vagyon az Lövétei völgyben; ennek déli feleben

hijába kerestek jó vasot, mert tele volt bűdös kövel és hasonlóval a mely a tűz által megemésztetik. Most uj bányát kezdettek és szerencsésebbek voltak, az vashámorhoz két orányi járó föld. Az manipulatio a míg a vasköböl tiszta, vas válik a következő,

A vaskövet (Eisenocher) elsőben öszve törik apró darabokra, meg parakolják (!) (Zerschlagen) annakutanna meg rostolják (Rösten) hogy a' bűdös kötőlegyebektől a' mi a' tűz által megemésztetik meg tisztuljon. Azután teszik az olvászto kementzében, itt marad 12 órát, a míg az Schlack ki foly és benn marad a' tiszta vas egy massaban, mellyet vas kenyérnek hívnak. Ez a vas kenyér a melly ezen kementzében készült mindenkor nehezebb egy másánál. Ezt nagy bajjal ki vévén, vas fogokkal viszik a hamor alá, ott egy éles vassal ketté vágják. Felét ismét addig verik, míg hosszú vas rudak lesznek belőlle. Az hámort egy sebes patak hajtja: úgy lehet moderálni, hogy lassabban vagy sebesebben járjon. Erős vas tengellyen áll: maga 2 mása ülője 10. A' vas, amelly az egész masinán fel van dolgozva kerül 786 mfb.

A' fogok a' mellyekkel az ültött igazityák egy machinaba járnak, úgy hogy igen könnyen fel lehet emelni a nehéz ültöt. Közél a hamorhoz van **Lövete** nevezetű falu ennek havassain sok savanyu vize van. Friedwalsky Min. pag. 195. Az is nevezetes, hogy itt találtak egy szép színekkel ragyogo drága köre, amelyet opalnak neveznek. Innen viszsza mentem Udvarhelyre, Paraidon keresztül Gyergyoba, 6 órát. Az első falu a' mellyet értem

### Szombatfalva,

Marhával deszkával, pálinkával kereskedik, mivelhogy buza nem teremhet ezen falu határan, mert mind Havasból áll. Vasat is lehet találni. Borvizéről és bűdös köves feredéjéről irt Mátyus Diaet. T. 11 §: 325.

### Szent Lélek.

Ez a falu hasonló nagyságu mint az első, az gazdák mint Catholikosok fa edényekkel kereskednek.

### Farkas laka.

mellet egy nagy hegyet értünk, mellyet Pálfalva hegyének neveznek, azután lejtőn mentünk egész Paraidig.

### Korond.

Minden ember itt vagy fazakas, vagy sendelly csináló. Meg lehet jegyezni, közönségesen minden székely falurol mellynek jó határa nints, vagy gabonája épen nem terem, hogy valami mesterséget folytat, nagyobb részen fával kereskednek.

## Sofalva.

Korondhoz közel van az Korond pataka a falu mellett a kis küküllőbe (!) szakad. So aknai vagynak.

## Paraid.

Mezőváros, héti vására is van. Soo falvával határos, mellyel a mult saeculumba sok pere volt. A' falusiak 120 gazda, deszkát vágnak, fűrész malma 7 vagyon. Némellyek marhát tartanak felessen, úgy hogy vagyon olyan gazda a' kinek 3000 (!) darab marhája van. Bük mak erdejeken terem különös obsevationt tettek a gazdák, minden 3 dik esztendőben böven terem mak, a következőben sok egér vagyon, az azután valoban sok roka és e' miatt csak minden 3 dik vethetnek búzát. Templomok az Catholikusoknak és Reformatusoknak vagyon; úgy oskolájuk is.

Paraid mellett vagyon egy régi vár, mellyet Rabsoné várának neveznek, egy hegyen, mellynek magassága 100 öl. Hogy vágták Paraidon ennek előtte a sot meg lehet olvasni Fichtel Mineralogiája 11 dik része 116 dik §-ában. Mikor Fichtel ur irta munkáját még reguláris akna nem volt mert ez csak 16 esztendő. A föld színén vágták a sot, egy ilyen gödröt mélyebben ásván a reguláris aknához kezdettek.

Az hegyek a mellyekben sot lehet találni, kezdődnek Moldovába Oknánál, Osdolánál el mennek a Gyemesi Passus mellett, Paraid, Homorod, Köhalomszék, Fogarason, Vizaknan Thorán, Deésen, Maromoroson által mennek Lengyelországba. A paraidi aknában vágnak esztendőnként 70, 80 ezer mása sot. Belől az bányának conica (!) formája van; mélysége 35 öl. Le mehet az ember fenekéig gradicson a melly erős so oszlopon áll. Sovágo 50 van, ezeknek pensiojuk is van és szabad, ha nem akarnak többet szolgálni a sovágást elhagyni a 7 Ai 1674. Juliusban, Augusztusban és Septemberben nem vágnak sot, a mikor a mezei munka el fogja az gazdákat. Az bányából két loval huznak ki öt mása sot. Haszon jön bé esztendőnként 50, 60 ezer Mf. költség mégyen 12 ezerre. Másáját a sonak adják 50 krajcáron, vihet sot szabadon minden kereskedésre a 22. 1670 die 1<sup>a</sup> Decembris Fejérvárt. Csak Sofalva és Kibet 30.000 mását el hord esztendőnként. Közél az paraidi aknához Islandai Achatot lehet találni. Fichtel Mineral. T. i. pag. 143.

## Gyergyó szék.

Az paraidi erdő választya el Gyergyot, Udvarhely szék-től Csiknek fiui széke, minden széknél legg hidegebb mind föld-nek magass állása, mind pedig a nagy havassok miatt, a mely-

lyeken a' ho sokszor az egészsz nyáron meg áll, azért a' tél is Gyergyóban olly hoszszu szokott lenni, hogy a buza ritkán, némellykor pedig még a zabot se arathatják le, mert meg nem erik. Eszak felől nagy havasok választják el Moldovától, napkelet felé hasonlok a Csiktol, a mellyek közt legg nagyobb a Kelemen havassa. Del felől Maros és Udvarhely szék határa. napnyugott felől nagy erdők Thorda vármegye. hossza 2 mtföld, szele csak 1. A moldovai havasokon Erdélynek legg nagyobb folyo vizei erednek. Ertzet is lehet találni ezekben, de bányát még senki se kezdett. Gyergyóból az Piritske passusa mégyn Moldovába.<sup>1</sup>

### Paraidi ut Szárhegyig.

Mihellyt az mező várost el hagytam, hegyen mentem az Paraidi erdön és ebédre egy fogadéhoz értem, a kis Küküllő fejéhez. Ez ott ered a hol a Gyergyói, Soolalvi és Paraidi erdők hatarasodnak, forrasa hol legyen nem tudják, mert a kösziklák között sok helyt ujra el buvik; a mig itt a fogadonál ujra ki üti magát és bővebb kezd lenni. Délután mind lejtön mentünk, az ut olly szoros hogy két szekér nem mehet el egymás mellett. Egy néhány fenyőfát meg mertem, a melly le volt vágva és 20, 25 klafternyi magassnak találtam.

Ki jöven az Erdöböl, az hegytől el nyulo kies térséget látsz, szép faluival, egygyütt Gyergyónak kopasz kösziklás berceit. Az egészsz Gyergyó ollyan mint egy Var a magass hegyek amelyek körülveszik a több székektől, mint egy köfal el választják. Le mentem a teren. Szent Miklost jobbra el hagyván, Alfalun keresztül Szárhegyre.

### Szárhegy.

Egy nagy hegy alatt fekszik, a mellyen az úgy nevezett Szármány kapolnája van, ez 1665-ben épült. A falun keresztül foly a Békény (!) vize.<sup>2</sup> A falusiak 500 gazda vagy katonák, vagy az G. Lázár familia jobbágysai; ennek egy régi kastéllya is vagyon itt, a mellyről azt mondják, hogy Bethlen Gábor fejedelem születése helye.

Terem Szárhegynek buza zab arpája, de mégis pénzen veszen gabonát, mert mind sert és palinkát főznek belölle. Borvizzel is kereskednek. A Franciskanusoknak vagyon itt egy Klastromjok.

### Bor Szék.

Szárhegytől fogva Gitroig szép planities van, azon tul el éri az ember a havasokat és egészsen Borszékig mind nagy erdőben, iszonyu meredekségeken és hágon mégyn. Utja ollyan roszz, hogy nem tanácsos más szekeren járni mint paraszt sze-

<sup>1</sup> Megannyi tévedés. A keleti határhegy a Kárpátok. A folyók is onnan erednek. <sup>2</sup> Tévedés. A Csinód és Gődüc pataka foly ott. (Közlő).

keren. Nékem még alkalmatlanabbá tette az utot az iszonyu eső a melly egész estvig mind vert. Ugy tetszett mintha a felhők lenyugodtak volna a fák tetejekre a honnan az egészsz nap el nem mozdultak. Egy sebes p tak teszi az utnak felét, Estve későn el értük az Borvizet. Egy völgyben van azon Bor-kut a mellyről tudos dr. Pataki azt állítja, hogy egészsz Európában legg első, (Friedvalsky, Min. p, 193.) Az kut kövel ki van rakva, belől egy veress Sedimentumot deponált. Ize jobb van az Homorodinál, nem forr felette nagyon. Az feredő egy más forrás, a mellyben valo feredést sok nyavalyák ellen hasznosnak találták, 10 lépésnyire egy fejer sedimentumot deponálván el apad; ez minden féle sebeket meg gyógyít, mindjárt mellette a mi igen különös egy édes forrás. Az elsőből egy ora alatt ki foly 300 kupa viz. Ugyan ezen oldalán az hegynek vagyon egy más forrás, ennek fekete sedimentuma van. Ezzel által ellenbe egy kő szikla alatt van a Szent János kutja, a vize édes. Alatt foly egy patak a mely minden borvizet magában fel veszen, ez a kősziklák közt egész különös ... formál. A curával élőknek is jobb alkalmatosságok van mint Homorodon.

Másnap visszatértem Szárhegyre. Ditro és Remete<sup>1</sup> (!) közt van egy halom, amellynek kerülete 53 Schuch: itt 3000 Moldovai van eltemetve. Bartsai Ákos fejedelem alatt 7000-en csaptanak bé az Székelly földre predálás végett. Az férjfiak nagyobb részin nem voltak otthon, az asszonyok ki jöttek és visza verték 3000 a csukolyok közül el is esett. Ha igaz a mit a köznép beszéll.

### Szent Miklós.

Gyergyonak déli részében az hegyek alatt a Piritske passusa mellett; Gyergyonak fővárossa. Maga a város mind all házakból áll, most kezdenek egy néhány örmények a' kik a' kereskedés által meg gazdagodtak pompásabb házakat, epíteni.

**Lakjak.** Székellyek és örmények, ezek egy negyedit tesszik a' varosiaknak. Az örményeknek in mercantilibus külön forumok van, különben pedig a Széktől függenek. Mivel hogy az Székellyeknek nem szabad fundusokat eladni, hogy még is ide meg telepedhessenek ilyen családsággal élnek; az örmények az nállok el zalagosított fundusokat melioratiokkal ugy meg terhelik, hogy a szegény székely nem is gondolkodhatik a felől hogy kiváltsa és ugy igazságtalanul ki fogy birtokából.

Az impopulás nagy Szent Mikloson három négy gazda is lakik egy teleken.

**Kereskedés.** A Székellyek tutajjal kereskednek. Az örmények marhával a mellyet Moldovába és Vásárhellyt meg vásárolnak és ki hajtanak Magyarországra. Ugy kordoványal, de ez itt nem készül el egészszén. Brassoba festik meg és ugy viszik Debretzenbe. Szent Mikloson vagyon 3 nagy és több apró boltok.

<sup>1</sup> A kérdéses halom neve „Tatárdomb”. Ez Ditro és Szárhegy között van.



**Termékenység.** Buza zab és rozsot szoktak vetni Gyergyóban. Clímája hives, minden későbbben szokott érni, mint az országnak más részében.

**Religio.** Itt is mint egészsz Gyergyóban mind Catolikusok laknak. Oláhok is vagynak kevesen, ezeknek itt templomok is van. A Catholikusoknak szép ket templomok van; belől régi gustus szerent felette sok cifrasaggal vagynak megterhelve; az elsőnek helyet vettek az örmények 1637-be, a mint az ajtó felett fel van téve in sepulturam perigrinorum. A Catholikusoknak normális oskolajok es van, ebbe 2 Professor tanit 42 gyermeket, az örményeknek ismét külön oskolájok. Meg lehet jegeezni, hogy majd egészsz Gyergyó innen el hussal, és hogy csak egy szombaton itt 40, 45 darab marhát, 200, 300 ketskét is levágnak.

### **Hordugás Toplitzza mellett.**

Nevezetes itt az királyi kettős fűrész malom, a mellynek készítője egy Nagy Sinki Engel nevű szász volt. Ezen fűrész malomhoz a király vészi az erdőt a Ditroiaktól minden esztendőben, a' Toplitzaiak le vagjak, a' viz egy Canalison le hozza a tökeket a' havastól a' fűrész malomhoz; a mellynek hossza 26 klafter. Innen machinák által könnyen fel teheti két ember is a viz tökéket az úgy nevezett szekérre (Wagen) a mellyet a viz elébb hajt, ennek hossza 12  $\frac{1}{2}$  klafter; a fűrész a töket el vágja. A fűrész hossza 1 klafter, szele  $\frac{1}{4}$  schuch. Ilyen fűrész kettő van, minek utánna le vágott egy deszkát, le veszik a szekérről és ki huzzák a canalis mellé. És a mikor a viz megnő, a vizre eresztik; ez le viszi a Marosig. Ezen le menyen Marosvásárhelyig, innen Fejérvárra, a hol hajot csinálnak belőlle. Az egész machinát három ember dirigálja; Ebből ki tesszik mint tudta készítője az Mechanica Reguláit; mivelhogy ilyen kevés ember elég arra, hogy egy 12 ölnyi deszkát meg fűrészeljen; millyen vastag legyen az töke a' mellyből vágják a deszkat ki. Ha fel gondolja az ember hogy egyből 5, 6 szál 4 zolnyi vastagságu deszka lésszen. Vágnak esztendőn által 2200 szál deszkát 12 ölest, 7 és 2 ölst.

### **Csomafalva.**

Fekszik a Maros mellett, mellynek közepetáján egy Borkut vagyon. Az egészsz faluban a melly 200 lakból áll, édes viz gyanánt borvizzel élnek, mert meg a' kutak is savanyu vizek. Lakják mind szabad székellyek, jobbágy csak 8 van köztek. Töbnyire mind atskok, pálinkát főznek, tutajjal kereskednek, és a nyereségből gabonát vesznek. Marhajokat el viszik Moldovába és ott eladják. Az falu előtt vagyon egy nagy hegy ez egészszén sűrű volt, amellyet ez előtt 58 esztendőkkal egészszén levágtak, és azoltatol fogva szelidült ezen helyység clímája. Itt

lehet tapasztalni, miért volt Német ország a' milyennek Tacitus le írja olyan hideg, és miért szelidült Clímája a' midőn rengeteg erdei pusztultak.

Csomafalvához közel van *Ujfalva* és *Vasláb* oláh falva, 30 házból áll kevés határa van, azért kézi munkával élnek a' Vaslábiak. A' falva mellett egy Fekete réz nevezetű hegy északi oldalában Gyergyó és Csik közt van az Maros eredete: itt még igen kicsiny majd meg nő, midőn a Békény vize belé szakad Szent Miklos várossánál.<sup>1</sup> (!) Az említett hegynek másik oldalán de tellyebb mint a' Maros ered az Olt vize.

Már által mentem Csikba egy fogadónál. Csiknek utja mindenütt jó. Csinált út, a' katonaság minden esztendőben kétszer reparálja.

## Csik szék.

Al- fel Csik, Gyergyóval, Kászonnal egygyütt 2 város és 51 falukból áll. Ejszak és napkelet felől Moldvai havasok és roppant erdők veszik körül, Délfelől Háromszék és Udvarhelyszék hattára. Napnyugot fele Thorda varmegyének egy kicsiny része. Hossza tészen 9 mertföldet, széle kettőt, vagy hármát. Szebb térséget nem is képzelhet az ember, mint a' millyent lát a' midőn a' Csikba lépik az Havasok messzse el távoznak, és az horizonnak legg tulso részen elig látszik kék fejek. A' termékeny szántó földek, a' szép faluk, a' mellyek egy más végibe vagynak téve, bizonyítják hogy Csiknek lakossai szerencsések.

Az Olt le jön az egészsz Csikon: ezen kívül sok aprobb vizei vagynak, úgy mind: a' Szék aszó, Ködvize, Szépviz, Fisák. Bora nem terem, de e' helyet Buzából Sertt, s pálinkát főznek, fenyő vizet is készítenek. Marhát juhot felesen tartanak az Havasokon, és azon jó Csiki turot tsinálják. Lakják szabad székellyek, olahok és örmények, ezek provincialisták, a' többi székelly katona.

*Kászón széke* csak 4 faluból áll. Elsőbben Al Csiknak volt egy része, 1482-ben nyert Mátyás királytól privilegiumot hogy külön tiszteket tarthasson.

Minden Csiki a' Catolica Religiot vallja, az Al és fel Csiki Diocesis, Oláhfalva is ehez tartozik, mert Udvarhely Széktől nagy erdők választják el.

## Szent Boldogaszony falva

Megyéjét teszik *Jenőfalva*, *Karcfalva*, *Dánfalva* és *Oltfalva*. Mind gyönyörű faluk, az Olt mellet Jenőfalván van 190 Karczfalván 108, Dánfalván 132, Oltfalván 44 gazda: Ezen faluk mind egymás végében vagynak. Karczfalván lakik 12 falu Esperestje. Temploma egy dombon van Beatae Mariae Virginis, innét vette nevét Boldogaszony falva. Lathadod itt a szeren-

---

<sup>1</sup> A Békény Alfalu határában szakad a Marosba. (*Közlés*).

csétlen Bathori András mise mondo köntössét, most egy oltár takaroja. Ugyan az ő kehelit; a' mellyen ez az irás van; Presbiteri B O J O G Ā ni I L  $\odot \wedge \odot$  = 1540. A templom régi, ajtaja (!) es volt de bé meszelték 1888. Principii (?) angelici panis aedificabat honori, Hujus et auspicio nunc quoque tutu nitor? Egy harangon a' melly ugyan el tört ez van; Anno millesimo terzio.

### Danfalvának

roszsz hatara van, azért Lakossai többnyire mind fazakosok: az falusiak imitt amott szedik a vas követ.

### Szent Tamás

Boldogasszonyfalvától az Olt választja el, a szent Domokosi plebániához tartozik.

### Szent Domokos

400 gazda mind szánto vető ember lakja: egy egész fél compagnia rukkol, ki belőle, Patruban Ebesfalvi plebanus a' határán Bányat kezdet, de félben hagyta. A' falu mellet vagyon egy Tarkő nevezetű koszikla, a' melly alatt Báthori András 1599-be post festum S. Simeonis secunda Dominica (3 november) Mihály vajda parancsolatjára Blasius Ördög egy csiki székelly által meg oletett. Betlen Fark. I. IV. p. 454.

### Madaras

Olt falvához egy fél ora: a' falun keresztül foly az Olt vize, vagyon egy Madaras nevű patak is, ez a' Hargitáról jön le, A' falu áll 160 házból, lakossai száma 1000-re mégyen. Szent Domokosnak filialissa, az egészsz környekben legg soványabb hely: kereskednek a' falu lakossai fazékkal, deszkával, havassa vagyon, buzája igen kevés terem, pénzen veszi. Banyát is kezdettek de zinobiumnál egyebet nem találtak, azért félben hagyták. A Fejedelmeknek is volt itt régi időkben vashámorok. Régi temploma most reperáltatott, az ajton egy homlok irás volt, e felett Mōno talán azt teszi Millesimo nono, mellette egy nyíl vesző, hold és csillagok. Lakhellye a' fő Bironak.

A Kőd nevű hegy alatt:

### Rákos

hoz tartozik még Görötsfalva és Vatsartsi. mind a három falu zendelt készit, a mellyet Brassoba el ad; Mádéfalvánál nevezetes az halom a' mellyben 480 Székelly fekszik el estenek annak alkalmatosságával a' midőn az Udvar az Székellyekkel a

fegyvert fel vétette Schiskowits generális alatt. Ezen halmot Wetsei Generális egészszen el hányatta, hogy ezen szomoru történet emlékezete is el töröltessék.

### **Szépviz.**

A szépviz pataka mellett lakják székellyek és Örmények; ezek kereskedés végett hogy könnyebben járhasanak Moldovába, telepedtenek meg itt: külön templomok és oskolájok vagyon. A másik része a lakosságnak szekerességből él.

### **A gyemesi Passzus.**

Szépviz előtt egy nagy hegy van, ez meg tart két órát, az után egy Völgybe megyen az ut, a' melylyet gyemesi Lunkának hívnak, ezen ut mindenütt egyenes jo egészszen a' Contumatiáig. A' Lunkaba közel a' Passushoz lakossokra találsz, házaik szellyel vagynak. Székellyek Csikbol vonták meg ide magokat, némelleyek Moldovábol is jönnek viszsza az ki vándorlott Székellyek, Ezen lakosokat Tsangoknak szokták nevezni: juhot és egyéb marhát is tartanak.

A' határ szélén Contumacia, Harmintszad és felső őrizetek vagynak. A' contomacia Directornak, úgy a' Chirurgusnak és azoknak az Contumacian tartanak nem rég igen jo alkalmatosságot építettek. úgy depositoriumot is az Moldovábol által hozott portekáknak. Az az ország széle pallisadákkal ki van jegyezve, ezek egy felől Csilimisig, más felől Aldomás Sarkáig mennek. Erősségét tészí ezen Passusnak négy Bastya és egy köfal, Hoznak bé Moldovábol gyapjat, lovat, bort, disznót: a' Szarvas marhával is nagyon kereskednek az örmények: minden héten esik itt héti vásár.

### **Csik Somlyo.**

Szépvízhez egy fél ora, az Somlyo pataka mellett, a' mellynek forrásánál igen jo borviz vagyon. A' Somlyoiak mintegy 400 gazda, többnyire mind mester ember, estergariusok, kerékgyártok, deszka csinalok. A' Somlyoi hegyen fekszik a Franciskanusoknak egy klastromok<sup>1</sup> és egy kápolna. Ezt a klastromot legrégibbnek mondanak lenni Erdélyben, Hunyadi..... alta 32 confraterrel, fundaltatott 1400 ban. Mátyás Kirally a' Hunyadi donatioját confirmalta ugya több fejedelmek is Leopoldig... A tataroktól három izben pusztittatott el, az 1694-ik esztendőben a tanulo iffjuság mentette meg a klastromot ezeknek dühösségétől. A' klastrom temploma régi és semmi reguláris formája nints, de sokkal szebb az klastrom épületje.

Bibliothekája majd mind régi könyvekből áll, az szebb és ritkább keziratokat, a' mellyekkel ezelőtt ékeskedett, mind el hordották más nagyobb Bibliothekába. Typographiáját ezen klas-

<sup>1</sup> A kérdéses klastrom a Kíssomlyó hegy lábánál áll. (Köszlő).

tromnak fundálta Kasimir Domokos Püspök, a' betük formája szép és igen tiszta.

A Klastromhoz tartozik a Gymnasium Seminariummal együtt a' hol Rhetorikáig ..... tanítanak. most 357 a' tanulok száma: professor vagyon egy Pater Regenssel együtt 5, mind barátok, a' kiknek fizetések nem jár.

Nagy szentségnek tartják a' templomba levő képet Szüz Máriának: ennek sok csuda tetelt tulajdonít a Csiki nép, a' betegek hozzá folyamodnak, és háladatosságok ki jelentésére sok ajándékot hoztak a' templomnak.

A kápolnárol a' mellyet emlilek azt allittyák, hogy Szent István építette 1086-ban amelyről egy a kolosvári Archivumba levő protocollum hogy bizonyosságot téssen azt mondják, de magam nem láttam. A templom egyik falán ez az irás van: In honorem Dni nostri Jes Christi 1448.

### **Csik Szereda.**

választja el fel és all Csikot egymástól, katona székellyek lakják maga Csik Szereda nem nagy csak 83 házból áll: de négyszer esztendőben jo vásárai vagynak. Sok idegen mesteremberek telepedtek Szeredára Apr. Cons. P. V. ad XXIX. Téren fekszik egy kő ..... domb alatt: közél az Olt vizéhez. Itt vagyon az ugynevezett Mikovára a' mellyet azért építettek, hogy az közél levő Gyemesi passuson bé csapo ellenséget ne engedje hogy belljebb menjen az országba. Ez a vár még az 1620-dik esztendőben építettett báró Miko Ferentz Csik-Gyergyo és Kászon székek fő kapitánya átol és erről vette nevét. Micsoda jusszon szállott a Fiscusra nem elég világos. 1661-ben a törökök beütvén el rontották. Károly Tsászár reparáltatta 1716-ban. A' vár négy szegeletű, santszokkal van meg, de ez napnyugot felé nintsen egészszen készen. Csak egy companiát vehet be őrizetül, igen kicsiny. Az első Székelly gyalog regiment obestere itt szokott lakni. Csik Szeredát el hagyván Háromszék felé folytattam utomat.

### **Sögöd.**

Szent Léleknek filialisa, az falusiak szántó vető emberek. A Sögödi és Mindszenti határ közt vagyon egy völgy mellyet Pap Halálnak hívnak, nevét onnan vette, mivel itt egy néhány papokat a' kik Reformatiot bé akartak hozni a Székellyek közze megöltek. Sögödhöz látszik egy rég vár ruderái, a' melly az Olton tul egy hegven van.

### **Szent királly.**

Itt nevezetes egy régi romlott ház, a' mellyben laktak az, most Magyar Országón virágzó groff Andrási familia elei.

1694-ben. amikor a tatárok a' somlyoi klastromra ütöttek ezen falut is fel akarták egetni: de itt is szerencsetlenek voltak, met egy néhány falu fel költ és vissza verte.

Felszeget és Kozmást elhagyván értünk a Nyerges alá, addig három orát mind térségen mentünk jó uton. A hegy tején Kászon fiu székbe léptünk és rövid üdö alatt Kászon uj falut el értük.

### **Kászonujfalú.**

Völgybe fekszik kászon széknek legnagyobb faluja, de ez is csak 85 házból áll. Ezen kívül egész Kászon székbe négy falu van. Szabad székellyek és jobbágyok lakják. Birnak itt az főbb nemesek. Az ujfalusiak marhával soval, fával kereskednek, a mellyet Kézdivásárhelyre visznek eladni. Palinkát is főznek. Innen az ut mindenütt az Kászon vize mellett mégyn, az utolso falu, a melly Kaszonnak szelibe vagyon.<sup>1</sup>

### **Szent Lélek.**

Kis Kászon nevezetü faluval, az Pelkö (!) hegye alatt van. Birja egy részét B. Apor és G. Mikes, ennek a' hegy alján egy régi meg romlott kastella van. Határa nints igen jo, azért fával szoktak kereskedni. Szent Léleken tul az Tsiki térségnél szebbet lát az ember. kivált sok Hariska vetéseket és szép gabona földet Háromszéknek kies terén.

### **Sedes Háromszék.**

Magában foglalja Sepsí, Kézdi, Orbai és Miklosvár széket. 83 faluból éz 4 nagy mező városból áll, Határa napkeletről Moldova, dél felől Oláh ország, az Barczaság, éjszak felől Csik és Udvarhely Szék, Hosza Köröspataktól az ojtózi passusig 6 mértföld. Szelessége 4 mértföld. Háromszék igen népes tartomány, az helységek, a' mellyek itt nagyobbak és sűrűbbek mint a más Székekben és jobban épültek. A' népe pallérozottabb és barátságos: Földmivelők, a kik a nemere szelét nem szeretik, juh gazdák, deszkával, sendellyel kereskedők. Az aszszonyok egész Erdélybe legg jobb szövők, szötyeiket Oláh országban el adják.

A' földje Háromszéknek termékeny, de jól is művelik. Szenafüve kevés van, úgy hogy némelly falu pénzen veszen az nemesektől. Vásárhellyen kívül egy helyly sints a' hol valami mesterség folyyna. Erdeje a Havason vagyon, vad ezekben bőven van. Bora nem terem. Oláh országból, Küküllő vármegye. Segesvár és Köhalom székéből pénzen veszen.

Nevezetesebb vizei: az Olt Fekete úgy. Borvize Háromszéknek felesen van. Quart 2 Fry p. 353. Az árapataki Bodoki Sepsí Szent Györgyi, Málnási, Kovásznai Pollyani. Három-

<sup>1</sup> Kászon többi falvai Ujfalunál nagyobbak.

székről két Passus megyen Moldovába az Borza és Ojtozi Passusok. Szent Lélekhez csak egy fél ora :

### Kézdi Vásárhelly, Neumarkt.

Eredetéről azt beszélik hogy ott a' hol most Kézdi van az előtt Torjának vására esett, egy fogadoja is volt ugyan azon a helyen, azután többen is ide telepedtek és így lett lassanként Kézdi vásárhelly. Innen ezen várost a' régi kezirásokban Torja vásáranak nevezik.

Fekszik a Torja vize mellett, a' melly a' város alatt a' Kászon vizével egybe szakad és Feketeügynek neveztetik. Földje Kézdinek kevés vagyon de legg (jobb ?) minden határánál Háromszéknek. Erdeje van Kászon felé. A réteket a' melylyeken meg terem a városnak 60 szekér szenája, minden esztendőben fel szokta osztani : Maga Vásárhelly népes hely — mintegy 5000 lélek mind Református szabad székellyek. Ezek igen sűrűen laknak egy életen (ugy nevezik itt a' teleket) négy ös gazda is lakik, ugy hogy udvarnak majd semmi hely nem marad : nem is lát az ember a városon se szekér szint, se istállót, ezek és az Csirik egy más végiben vagynak a' városon kívül. Ebbe az esztendőbe Kézdin a születések száma 50, meg holtak 27, meg házasodtak 7 en ez augustus holnapig. Az ide való lakosok többnyire mind mesteremberek, ezek közzül a' legg gazdagabbak a' mezei gazdaságot is folytattják, kereskednek Brassoba, és Oláhországba a' hova visznek gyapjat, szőt matériát, kikészített bőrt visznek. Toroczkorol vasat hoznak és azt itt eladják. Palinkát is majd minden gazda főz : ritka ház a' mellynél 3 négy üstöt nem lehetne találni. Mivel a város határa keskeny, a' körülvaló helységek határát többnyire mind a' város bírja. Az második szekelly gyalog regiment Oberst . . . Statio Vásárhellyt szokott lenni, az Regiment Cancellariaja is itt van. A város egy egész Compania katonát állit ki, Contributiót fizet és az taxalis helyek közé számittatik. Nem kevés hasznat hajt a városnak, a' héti vásár a melly tsőtörtökön szokott tartatni, és igen népes. A piatzon illy alkalmatossággal olly tolongás van, hogy nékem is, mivel éppen tsőtörtök napon érkeztem, egy egészsz oráig kellett várakoznom a míg utat csinálhattak. Kerti veteménye Kézdinek piatzán bőven van kivált ros és arpa. Kereskedő a' ki boltot tart van kettő. De már illik, hogy a város épületjeiről szoljak : K. Vásárhelly nagy de nem szép, mind all házakból áll. Utzai görbék sárosok. A' piatzon a' melly elég nagy, más nevezetes épületek nintsenek az Reformatum Templomon kívül. Ennek szépsége sokat vesz azáltal, hogy boltozatján, Cathedráján sok helytelen czifra festés van. A' toronynak a templomhoz jo proporcioja van, a templom köfallal meg van kerítve, ez 1783-ba Ferenczi Ferencz papi hivatala alatt készült. Az napszamosokon és joltevők collatiojokon kívül került 8000 frtba. Által ellenébe van az oskola, két deák viszi az tanitok

kötelességét. Mellette van az papi ház. A templomon kívül a' piatzon a több épületek allsok.

Kézdí Vásárhelly sok szép szabadságokat nyert Apr. Const. P. 111-a tit 78, és Comp. Constit. P 111 a t. 8 art. 6. confirmaltatnak, ezen privilegiumok.

### Kantát

K. Vásárhellytől egy kis patak választ el. Ez a Falu Fejér Vármegyéhez tartozik. 50 házból áll, lakossai mind Catholikuskok. A' Franciskánus barátoknak klastromokat és oskolájokat láthatod itt. Vásárhellytől elindultam hogy a Torja mellett levő Búdös hegyet és abban levő köves lyukakat, mint a természetnek különös játékát meg nézzem. Egy fél ora alatt el értük Torját.

### All- és Fel Torja.

All és fel Valállal és Karatnával egy igen szép megyét tészén. Ennekelötte egészen Fejér vármegyéhez tartozott: most csak a ket Vallál és Karatna számláltatnak ezen vármegyéhez. Egy völgyben fekszik a Torja vize mellett, határa jo, erdeje a' két Torjának közös van: innen fát viszen Vásárhellyre, a Torjaiak mind szánto vető emberek. Diszeskedik a' báro Aporék régi Familiajok. azon' kívül pedig sok nemesek vagynak itt. Fell Torján tul az ut Várpataka folyásán mégyen fel, szoross hegyek között az ut olyan rossz, hogy szekéren elég lehet el menni, két orai menés után egy olyan meredek hegyhez értünk, hogy lovainkrol is le kellett szállni, az ösvény az Soos mezőre viszen, ez a Búdös hegy alatt van. Ezen kicsiny térség onnét vette nevét, hogy ebben egy Soos forrás van, a' mellynek vize az egész völgyön le foly, de lassanként a föld ismét beszívja. Ugyan a' Soosmezőn vagyon egy savanyu is, a' melly felette erőss és a Búdöskő nagyon érzik rajta. Lovaink itt hagyván legelni, el indultunk, a Búdös hegyre. Fichtel Min. T. 11 p, 121. Benkő Trans. P. 1. p. 85.

### A Búdös hegy.

Csik és Háromszék közt fekszik; minden más hegyektől elválasztva és ezek egy fél circulust formálnak körülötte. A hegynek Conica (!) formája van, aloll sűrű erdővel bé van növe; közepe kopatz köszikla, s ebben vagynak a búdös köves lyukak. Teteje füvel bé növe, de egy arasznyira ha az ember a földet el hánja ismét kösziklára talál. Napnyugoti oldalán a Búdösnek elindultunk, a' mig az erdős részén ezen hegynek által hat az ember az ut igen bajos, mert a hogy meredek és az ösvény keskeny, közepe táján majdnem horizontalis Lineában vagyon az három búdös köves lyuk. Közeledvén az elsőhöz már a nehez



szagot érzi az ember, nyílásához könnyen lehet férni, mert előtte elég nagy tágasság van. Az Lyuknak széle és hossza valamivel több öt lépésnél. Magassága mintegy két ölnyi. Belől Bűdös kövel egészen bé van vonva és úgy látszik mintha a kösziklák közt ez szüntelen ki gőzölgne, Ilyen nyílások még voltak ezen hegy oldalán 7, négy öszve omlott 3-ba még lehet járni. A második lyuk közel van az elsőhöz és nagyobb is. Ide én is bé mentem, de nem sokáig mulattam csak hamar ismét ki szaladtam, mert az fullasztó gőzöt nem álhattam noha leleketet benn nem vettem, mert ez veszedelmes volna. Azt observáltam magamon, hogy az vér nagyon tojult fejem felé szememből a könnyet mindjárt kifacsarta, egészen el hévültem volt és el kékültem, különösen pedig az also részeim nagyon el melegedett. A lyuk körül a köszikla fekete, sok helyt muhorral bé van növe, belül fejr, veresses nemelly része. hangos (?) az vizet lassan be szivja, porosus, könnyű Fichtel Tuff kö (Tuffstein) -nek nevezi. Ezen lyuk alatt ilyen kőnemével a föld egészen bé van borítva, Ebbe szoktak gyakran járni az vidékiek, szem fájdalom, Rüh otvar ellen hasznosnak tartják, ha ide 30 szor, negyvenszer is bé szaladhatnak a' betegek. Maga Fichtel ur is, a' kinek gyenge szemei voltak azt tapasztolta, hogy egy néhányszori bé járás után tisztábban kezdett látni, az 124-ik lapon. Gyertya és tűz elalszik benne, a' kova se ad tüzet, a gőznek vastagsága miatt. Probára egy csirkét bé vitettünk de ez is mindjárt meg döglött.

Az nyílás előtt sok madarat és szárnyas egeret találtunk, a' mellyek felette elrepülvén halva le estek. Legg nagyobb ereje van, a' mikor a napfény éri, akkor belső része egészen tűzbe láttatik lenni és lángolni. El hagyván ezen lyukat az harmadikba mentünk, a' melly ennél egy kevésbé fellyebb fekszik de kisebb is. Innen az hegy oldalán egy ösvényen felmentünk tetejére a' honnan Csikot láthatja az ember. Le ereszkedtünk a napkeleti oldalán a' hegynek, hogy az Gyilkos nevű lyukat is meg lássuk.

Ez a legnagyobb volt, de három héttel azután mivel utána tudos Fichtel ur meg nézte öszve omlott, a' mellyet egy Menköcsapás ereje okozott. A' felette levő kösziklák leszakadoztak és nyílását elborították. Szorgalmasabban vizsgálódván körülötte egy leszakadt köszikla mellett találtam egy nyílásra a mellyből az egész Gyilkost meg lehetett látni. E' még a vidékiek előtt is ismeretlen. A' Gyilkos meredeken megyen bé a hegybe, bal kéz felé kanyarodik. De bé nem mertünk menni mert a gőz is még szenvedhetetlenebb volt, mint a más lyukokba. Csak addig mentünk a' míg tisztán a' tűz percegését hallottuk, mellyet Fichtel ur is observált: ez is bizonyítja, hogy az Bűdös valaha Vulkán volt és hogy most is ég belső része; a sok bűdös köves lyukok, mint méganyinyi tűzőkádó nyílások voltak, a mellyeket vagy akkor, vagy azután idővel az leszakadt kösziklák bé dugtak. Földje a Gyilkosnak ingadozó volt

ebből is lehet gyanítani az allatta való ürességet. Hogy a Gyilkosba való bójárás igen veszedelmes volt. bizonyítja a szerencsétlen 2 osdolai parasztok példája, a' kik belé vesztenek. Jobb kézre még sok apro lyuk van, de azok nem olly nevezeteseek. Ezek a' kösziklák és a szerte hányt ködarabok hasonlok azon kö neméhez, a melyet a' Vezuviuson és más tüzokádo hegyeken találunk. A' hegynek napnyugoti oldalán ha az ember egy arasznyit és sok tajték követ (Bimstein) apro darabotskákban vízesen, ha meg szarad meg fejeéredik és könnyebb leszsz: más föld nemével stratumok szerint elegyes, 80 és 100 klafternyiig béhat az földbe.

Az hegy alljában sok helyt bűdös köves földet lehet találni. Bűdös kö bányát is kezdettek itt, de a fullasztó gőzek miatt fel kellett hagyni, egy négy öl méllységű Stólnáját még lehet látni. A torjaiak az előtt vették a Bűdöskőnek hasznát (Timon. Addit).

Minden nevezetést megjárván, dél felé vissza mentünk a Soosmezőre, itt a' hegynek oldalán igen sok borviz van és ezért a vadok, de főképpen a szarvasok nagyon szeretik a bűdös hegyet. E' mellett vagyon egy kénköves feredő, a' melly nagyon buzog, igen hideg a Godágra (?) ellen hasznosnak mondják a benne való feredést.

Délután el indultam a

### Szent Anna Tava

felé a' melly Csikba a tusnádi havason van öt orát kerengtünk az egész Compagniaival, a' melly experiálni kívánt, gyalog, mert loval nem is lehet ott járni, kalauzunkal egygyütt nem tudtuk az utat, a csiki erdőkön és havasokon, a' míg nagy bajjal a Szent Anna tavára akadtunk. Ez egy hegynek tetején van, ovalis a formája hosza mint egy 1000 öl széle 600-at térszen. Vize tiszta, iható de mivel a nap sugarainak nagyon ki van tetetve meleg és ami csudalatos a tonak se bé se ki folyása nincs. Innen hívja a tudatlan község tenger szemének, az az feneketlennek gondolja lenni. Ugy látszik, mintha egy nagy revolutio alkalmatosságával, a melly a hegy gyomrába lett, ennek teteje bésülyyedett, de a' viz honnan jö az bajosabb kérdés. A mint beszélük az emberek egyszer meg akarták mérni sok köteleket kötvén egybe, és leeresztvén 300 ölíg fenekét nem érték. Azt én is obszerváltam, hogy a tonak igen mélynek kell lenni, mert midőn a nap reá sütött, láttam hogy a föld a toban nagyon csaponyoslag és meredeken ment feneke felé.

A to mellett két kápolna vagyon. Bizonyos innepeken ehez a tohoz jartak processioiban a' vidékiek. de ez Jozsef császár alatt töröltetett, most alig van ösvény az erdön, a' melly mind sűrű fenyves. Innen elfáradva, de rövidebb idő alatt a jo utra találván estvi visszatértünk a Soosmezőre: és itt megálltunk.

A Büdös hegy átellenibe, mint 300 öl távolságra - vagyon a' Bálványos.

### A Bálványos Vára

a' mellynek ruderái egy meredek hegy tetején még látszanak; a fel menetel igen bajos. A' vár hajdan egy erőss kastélybol állott kétszeres köfállal megkerítve. Erössége főképpen abba állott, hogy meredek és csupa kösziklára lévén építve, semmi módon hozzá nem lehetett férni, egygyik kapuja és Bástyája még ép. a' többi mind el romladozott. A vár háta megett egy kertnek helye látszik. Birták ezen várat az Apor familia, erről és magáról a Bálványos Varáról bővebbet olvashatsz in D D Rregis Unga in vita Bela IV.

Ezen familiát birtokába Sigmond Tsászár egy 1402-ben költ diplomájában confirmálja. Egitése idejéről kölömbféle vélekedéssel vagynak az irok. Hihető hogy a Dacusoknak egy várak volt ennek helyén; mellynek romlott kö falaiból épült későbbben ezen mostani vár. (P. Szegedi). in D. D. R. R. Negyedik Béla alatt az Aporok és a Torjaiak ezen várat ujra meg erőssítették és IV. László alatt is szerencsésen meg oltalmazták a tatárok ellen. Ujra a XV. száz elein, egy az Aporék közzül ujra renoválta, úgy hogy a' Sigmond Diplomájában a' mellyről már szollottam, építőjének és possessorának neveztetik. Tímon Addit. ad imagines Hungariae Epicit I. p. 3. 5 és II da 15. E' szerint mind birta az Apor Familia, a míg 1603-ba Al Torjai Apor András fejével együtt ob verberatos quos ... Regios scribas el vesztette. Ez időtől, mind pusztulo félben vagyon; réggen a' mint mondják a' Palota ajtaja felett lehetett az Groff Apor László Erdélyi Vajda nevét, és titulussát olvasni. A Bálványos vára és az Apor Flia birtokában levő e' következő falukkal; u. m. Also- Felső Valál, Pelea. (?) Karatna, Sáros Patak és Kantával egygyütt meg 1497 ben Also Fejér Vmegyéhez számláltattak Torjával egygyütt. Látván ezen régiseget is visszatértem Kézdivásárhelyre és fel tettem, hogy az Ojtozi paszszust megjárjom.

### Orosz falu

A' kászon pataka mellet, ez közel a faluhoz a feket ügybe szakad. Kézdi Vásárhellynek filiálissa, ehez csak egy fertály ora. Talán legg első lakossairól az oroszoktól neveztetett Orosz-falunak. Ezeknek nyomokat erhettyük meg imitt amott el Szászok közt is egy Szeredahelly Forum Ruthenorumnak neveztetett regentén, hasonlot bizonyít Rusztsür (Reuschbüse) Szeben mellet, oroszsz Borgo Besztercze mellett; úgy sok más hely el nevezés is. Benkö Trans. T. 1. §. 163. A falu mellett vagyon egy kén köves kut, a' mellynek ereje olyan nagy, hogy a felette el repülő madarak belé esnek. Többnyire Fekete familia jobbágyai lakják.

## Nyujtod.

két faluból áll: Nagy és Kis nyujtodból de mind a kettő egy Biro alatt van. határa jó van: erdeje Kézdi vasarhellyel és más falukkal közös. Gyönyörűséggel szemlélheti az ember a sok szép falukat a mellyek mint egy fél circulusba vagynak az hegy alatt ezek az faluval által ellenben.

## Lemhény.

Nyujtodhoz csak egy fél ora: a' falut lakják szekellyek oláhok. A' Catholicusok temploma a mezőn van. A falu ejszaki részét Velentzének hívják.

## Beretzk Várossa.

Az ojtosi passus mellett, régi neve Beretzk falva volt; ez előtt a' taxalis helyek közzé számláltatott, de most katonák lakják. A' Beretzkiek mind Catholicusok, borból és szekerességből szereznek magoknak pénzt. Törökbuzát Oláhországból hoznak. Az oláhok a' kik itt laknak mind Oláhországból költöztek által, és a Szekellyeknek házbért fizetnek.

## Ojtosi Passus.

Beretzken túl az ember mindjárt kösziklás hegyre mégyen, az utot a kösziklába vágják, de most is igen rossz és keskeny. Legg elsőben el értünk a vám házhoz, a Contomaciához, azon túl egy felorányira vagyon az Vár, a' hon orizet tartatik. Itt nints olyan erősség, hogy az ellenségnek ellent lehessen állani más képpen: hanem ha a katonaság a' hegyeket két felől el nem allja, mert az 1789-ik esztendőben is azon került bé a Török, akkor egy egész Compania, a melly itt őrt állott el vezett. A' mostani erősség felett dél felé az hegyen van egy régi kastélynak ruderaí, a' mellyről azt mondják hogy Rákoczi építette. Kőfalai még fenn állanak, a' Sántz még ép, de füvel, fával bé van növe, igen nagy le mégyen egészs Rakotyásig A vártól egy fél ora alatt ismét viszsza tértünk a' Contumatziához. Itt a tisztek ugyan az számmal vagynak mint a Gyemesi Passusnál. vásár esik ezen passusnál Szeredán Pénteken. Hogy ki tessék mit szoktak kereskedés végett Oláhországból béhozni, meg jegyzem a következőket:

A' mult esztendőben 2164 darab lovat s ökröt hajtottak bé ezen passuson, úgy az idén ez augusztus hónapjáig 2114-et. A száma az bé hajtott marháknak sok okok miatt nagyon variálni szokott minden esztendőben. Ezen kívül hoznak még bé törökbuzát, bort felesen mert az egész környékben bor nem terem és azért az egészs vidék borral Oláh országából szokott élni. A vám pénzét minden fertály esztendőben szokták administrálni;

Az 1798-dik esztendőben, az első fertály jött be :

	3067	forint	20	x					
Költség :	328	"	18		meg marad	2739	f.	2	
a másodikban	568	"	39 <sup>1/4</sup>		"	"	2587	"	54 <sup>1/4</sup>
költség	309	"	45						
a harmadikban	1744	"	37 <sup>1/2</sup>						
költség	312	"	52		"	"	1431	"	45 <sup>1/2</sup>
A' negyedik	3305	"	08						
költség	309	"	29		"	"	2984	"	39

A' Perceptor sumája 8685 f. 44<sup>3/4</sup>

Az Erogör " 1340

meg marad forint = xr.

A Contumatsián levőknek nints olly jó alkalmatosságok, mint azoknak akik a Gyemesi passusnál vagynak, mert itt még mindenben a' régi manipulatio observáltatik. Itt meg hálván visszatértünk Kézdi Vásárhellyre hogy onnan utamat tovább folytassam.

### Márkosfalva.

Al- fel- Csernatonnal, Matis falvával egygyütt egy ropant nagy falunak látszik, mert mind egy más végében vagynak. Téren fekszik jó termékeny földön. Erdeje nints, de szabadsága van, hogy az Csernatoni érdöröl fával éljen. Építeni való fát az Orbai Székből pénzen veszen.

### Létzfalva.

Egészszén térségbe van, az falu a' Fekete ügy folyása után hajlik. Határa jó van, erdeje kevés, az is csak bokros hely, hogy kertenél egyébre nem jó. A falu mintegy kétszáz házból áll, Háromszéknek szinte közepén van, nevezetes arról, hogy itt sokszor ország gyűlése tartatott, úgy 1600-ban 15-dik Octobris midőn Básta és Mihály Vajda mindnem egészszén fel forgatták vala a nyomorult Erdélyt: öszve gyűltek a hazafiak hogy azon tanátskozzanak, mi módon segítsenek szerencsétlen hazájokon. Mit végeztenek ezen alkalmatossággal meg irta Betlen Farkas Xdik könyvében Benkö Transilv. I-ső része 243-dik lapján.

### Várhegy.

A' fekete ügy mellett egy kicsiny sántszokkal körülvett kastelly, egy néhány hazokból álló falutskával egygyütt melyet oláhok laknak és a' Groff Nemes Familia bir, közel van Létzfalvához. Erről azt mondják hogy ezen Vár lett volna Székelly Bánya; Bethlen Farkasba igaz hogy az van, hogy Várhegyet Székelly Bányának hívták és hogy 1599-be rontatott le, de vagyon Zapolya Sigmondnak egy privilegialis levele de anno

1564-ik 5- julii mellyet Sepsi Szent Györgynek adott, ebbe ezen Kastélyt nem Székelly Bányának, hanem Várhegynek nevezi. Ekkor még uj volt. Annak utána el pusztult. Betlen Gábor fejedelem teritoriumával egygyütt Miko Gergellynek adta és azután jutott a' nemes familia kezére.

### **Szent Ivány.**

Várhegyet el hagyván Szent Iványra az ut a' fekete ügy fővenyes partján egy erdőtskén mégyen, az falu 130 házból áll, többnyire mind a' Baro Henter familia jobbágjai, szánto vető emberek Catholicusok, Templomok is van. Buzából csinálnak magoknak pénzt, a' mellyet Várhegyen a hol igen népes vásárok szoktak esni Szent Györgyre és Brassoba visznek eladni. Uzon a G. Mikes jóságá ehez igen közel esik.

### **Gidofalva.**

hasonlo nagyságu falu az Olt melltett egy dombon fekszik. Ennél a falunál az Olt még nem nagy és nem hajt olly hasznat a vidékieknek mint a Maros v. Szamos. Mert jollehet különben hajokázható volna de ezt a viz alatt levő kőszirtek megakadalyoztatják Jollehet sok helyt igyekeztek hogy ezeket puska porral elhányák. Gidofalván 1772-ben oly nagy szél járt, hogy az oláhok templomokat egészszen le rontotta. mellette van a Bedő (!) mezeje, ennek helyén volt az előtt Bedőfalva, most egy malom van az Olton.

### **Etfalva**

Hetfalvának is neveztetik az Olt mellett, reformátusok lakják. Határa közepszerű, az Olton által menvén értünk

### **Zoltánra.**

Az egy kicsiny falu, némellyek azt mesélik felölle hogy Zoltán lett volna az a' ki első fundamentumát vetette.

### **Sepsi - Szent - György.**

Oppidum Illefalvával egygyütt de ezzel nem egyforma privilegiummal bír. Szent Györgynek egy része falu, a' másik pedig privilegialt hely. Fekszik éjszak felé egy dombon, ezen van a temploma és egy kicsiny erőssége, a' nagyobb része domb alatt terenn fekszik. Lakossai Református székellyek 206 gazda Oláh 40 gazda. Ezen kívül van még három nemes Curia Szent Györgyön. Kereskedik szekerességgel Dévára vasért bellyebb Erdélybe borért mégyen. Közönségesen meg lehet jegyezni a Szentgyörgyiekről, hogy mind szegény emberek lakják. A' re-

formátusoknak egy iskolájuk is vagyon itt, a melly 1794-be állott fel 60, 70 gyermek taníttatik benne a Gramaticáig egy rector-tól. A' Székelly Huszárok Stábja is Szent Györgyön van. De illő hogy ezen hely privilegiumáról is szolljak, de a' melly privilegiumokat egyedül csak a város bir. az 1520-dik esztendőben nyertek ők Lajos királytól egy szabadság levelet: ugyan tölle 1625-ben egy mást. Zápollya Sigmond-tól 1564-be ugy Betlen Gábortól 1622-ben, Báthori Istvántól 1492-dik esztendőben. (?) Ez Erdélyi vajda volt. Az ő privilegiumát confirmálta Zápollya János 1515-ben és Betlen Gábor erd. fejedelem is 1620-ban augusztus 29-ik napján ország gyűlése alkalmatosságával. Mind külömbféle szabadságokat nyertek a Szent Györgyiek ezen Privilegiumok által. A külömbség az Oppidum és falu közt ez: 1<sup>o</sup> az 1711-dik esztendőig adozott az oppidum és nem katonáskodott, de a' falusiak fegyverrel szolgáltak.

2<sup>o</sup> A vásárból való jövedelem a' mellyet kétszer esztendőben vészen bé, ugy ezen alkalmatossággal, a' kortsmárlás jussa egyedül az opidumé. 3<sup>o</sup> Az falu a Szék jurisdic-tioja alatt van, de a' városiaknak külön magistratussa van. Sepsi Sz. Györgynek két borkutja van: Az első a' helységnek végenn egy domb alatt vagyon, ezzel szoktak közönséges ital gyanánt élni a szent györgyiek. Egy fával kirakott kutba gyűl meg vize, a' melly tiszta és kedves csipősségű. A' kut körül pocsolyás az hely, de semmi kénköves szagát nem érzettem noha Quartals. 2. az 377-dik levelen azt allitya hogy ezen sártól jön az szag. Az fellyebb említett Quart. 377-dik levelén lehet decompositio-ját és hasznát olvasni. A' másodikat magam nem láttam de amint describálták a Szent Györgyön keresztül folyo patak mellett buzog, feredni szoktak benne a' főfájás (!) és rüh ellen. Szent Györgyhez két orányira vagyon egy Sugás nevű savanyu víz egy nagy hegy alatt: de eztet senki sem curálja, egészen kövel és porondal meg töltve: ugy 1780 a egy felleget szakadás alkalmatosságával egészen elveszett vize, s sok üdövel azután ujra ki ütötte magát. Vize nagy buzogással forrott belőlle, igen jónak lenni mondották. Ehez közzél vagyon egy 2 lábnyi mélységű gödrötske, a' mellyből kénköves gőz jön ki, ezel is élnek a köszvényesek, nap fel jötte előtt lábokát belé teszik, és hasznosnak lenni tapasztalták. Nevezetes az is, hogy a tüzelni való fának könnyebb hordása miatt midőn a kösziklákban utat vágának, Stratumokban sok Cseh gyémántot találnak. A' hegynek oldalában a melly a vágott ut mégyen vagyon egy nagy üresség a' melly mélyen bé mégyen a hegybe. Ezen hegy tetején sok urna darabok találatnak.

### Szemerje.

Neve Szent Máriából lett. Határa az Oltig mégyen, egy kis patak mellett fekszik. Buzát és lent pénzen vesznek a falusiak és ebből vásznat tsinálnak. Marhával is kereskednek.

## Illyefalva

Ollyan privilegialt hely mint Szent György.

Egy része Illyefalvának falu. Erdeje kevés van, épülethez való fát is pénzen vesznek: úgy legelő helyet is marhájának mert határa igen szűk. Lakják reformatusok. Ezeknek templomok köfállal meg van kerítve, unitariusok Catholikusok, a' Paulinosoknak Illyefalván Klastromok volt ez 1701-ben fundáltott, Vásáris tartatott Illyefalván de már ez meg szűnt.

## A Bartzaság.

**Barcia. Barcza. Czare Burtze. Burzenland.**

Olly szép része Erdélynek, hogy talán Európának is legg kiesebb vidéki közzé lehet számlálni. Nevét honnan vette sok vélekedés van. Némellyek azt állittják hogy egy pataktól vette légyen nevét, a' mellyet Burtzának hivnak. Mások: hogy ezen vidék nagyon kereskedett valami festő gyükérral (Rubea Tincto Lum) Tröster Alt und neu Dacien p 395 „von denen alten teuschen Völkern, so in diesen Landlein gewonet Burtsen ein schwabisches Volk“ Ha az ember Jerusalemi András Magyar Kirally egy Diplomája szerint itél a' mellyben ezen vidéket Bartznak nevezi, hajlando arra, hogy ezen elébb említett vélekedéseket meg vesse, A' Barcaságot (Traján alatt a' Consulari Daciának egy része,) Erdélynek többi részeitől nagy Erdő és havasok által választatik el. A mellyek közt nevezetesebb az u. n. Kirally köve, Cratie, Butschetsch és Schuller nagy havasok, tehát méltán nevezetik Brasso és az egész Barcaság egy Dipl. mellyet 1471-ben Mátyás kirallytól nyert Erdély ország köfala és erősséginek. Éjszaki határát teszi az Olt folyása ez a' fekete hegynél elhagyja a Bartzaságot; a' melly egészen egy termékeny térség, hossza Törtsvártól fogva Apatzaig 6 széle Prasmártól Vledésig 4 mtföld 1 kirallyi és 4 mező városból 10 magyar 9 szász, 3 oláh falukból áll. Birják az szászok a Barta földjét szép privilegiumok mellett, falui szépek, nagyok és jól épültek, majd mindegyiknek a temploma körül egy kicsiny erőssége is van. A' magyarok és az oláhok későbbben telepedtek meg a szászok közé. A' marhával juhval való kereskedés a falusi gazdáknak nagy hasznót hajt. Méhes gazdák is sokan vagynak, egynek 800 kassa is van. Nevezetesebb vizei az Olt, ez a legg nagyobb a' Burtza vize a' melly Zernyest mellet ered. Borvizet is lehet találni, de ez nem ér föl az Székelly föld Savanyu vizeivel. Climaja a Bartzaságnak a' sok hegyek miatt a mellyek körül veszik jo és igen egészséges. Régen több passusa volt, most csak 3 van, a Bozai, Tömösi és Törtsvári passusok. Régi üdökben sok erősségei voltak, u. m. a: Törtsvári, a melly most is ép, a' Komlos- és Fekete halom vára Uj falu



mellett (Zorichen) Az egészsz Districtus igazgatása függ a' Bras-sai tanástól, ennek Tzimere a Brasso várossával egyezik, az előtt csupán egy Koronából, de egy tudatlan metsző 1420-ban cifrázni kívánván, egy fa gyökerett is tett alája. Quartalsch. 2-ter Jargang Topographie von Burzenland papier 105.

### **Prázmár Tartlau.**

Az első falu amellyet a Barcaságba lépven egy fél órát menvén el értem. Szépen épült temploma körül vára van, lapályos helyen fekszik. A szántásvetésen kívül a' dohányal és mézzel való kereskedést is folytattja. Az ellenség dühösségétől Prázmár sok izben sokat szenvedett úgy 1704-ik esztendőben a kurutsoktól fel prédáltatott, az előtt pedig a bé csabdosó törökök és tatároktól sokszor el pusztítottatott. Prázmártól Brassoig még csak egy falu van Hanspach. Brassonn keveset mulatván a Törtsvári passushoz szándékoztam menni és egy ora alatt Keresztényfalvához értem, a' melly falu egy szép planicies közepén fekszik.

### **Keresztény falva. Neustadt. Neapolis.**

Legg első lakossai magyarok voltak, az oláhok és szászok ujabbak: szántó vető emberek deszkát csinálnak és fejeér agyagat ásnak, 1432-ben és 1650-ben az egészsz falu tüztől meg emésztetett.

### **Rosnyo - Rosnavia - Rosenou, Rusche.**

Nevét cimere is mutatja, a' mellyben 3 rozsa van. talán azért, mivel három falu Neustadt, Wolkneudorf és Erdenburg régentén ezen helyység jurisdictioja alatt voltak. A' Brassoi havasok alatt fekszik, népes helység, a' mellyet szászok és oláhok laknak, szépen épült utcái szélesek és regulárisok. Nevezetes Rosnyo mellett a' Vár, a' melly a helység felett egy magass kösziklára van építve. nap keleti részén szekér ut is van; most buzát és egyéb victualékat tartanak itt a Rosnyaiak. A vár elég tágos belső épületei meg romlottak és pusztulo félben vagynak, de köfalai még elég erősek és épek.. Egy inscriptio szerént a' mellyet kapuja felett jobb kéz felől láthatsz az 1151-dik esztendőben építettett egy.... chronica szerént a' mellyet a templomban conserválnak es veres könyvnek neveznek a 840-dik esztendő, de az előttem hitet nem érdemel. 1794-ben egy szoba a' melly még lakható volt őszve omolván, egyik követ ezt találták: hic fecit Johannes Secundus Rex Báthori Gábor fejedelem alatt a Rosnyaiak a sok nyughatatlan és háboruság emlékezetére a vár kapuja felett egy írást tettenek, de a' mellyet ma az 1612-dik esztendő számon kívül nem lehet elolvasni. Ugyan ezen esztendőben Martiusnak 27-dik napján Báthori Gá-

bornak fel adta magát ezen vár őrizete, a' viz nem léte miatt, mert külföldben az ostromnak ellent állhatott volna még sokáig. Hogy ilyen szerencsétlennek többé ne lennének mindjárt kutat kezdettek ásni és az kösziklát 80 ölnyre meg furták, a míg nagy bajjal és munkával vizre találtak : az egészsz munka 5614 frtba került.

Az fenn említett Chronicában még e következő nevezetesebb jegyzések vagynak : Ao 1718 dik 29 augustusi az egészsz helység a várral és templommal egygyütt megégett. 1719-ben Rosnyon a pestis 1232 embereket ölt meg, 1758-ban 7 a Julii 94 ház égett meg a' Vár alatt úgy 1783-ban és 9-ben egy izben 110 másodsor pedig 100 házat emésztett meg a tűz.

A rosnyaiak (most 1700 százok, oláhok kevesebbek) szép régi privilégiumokkal bir, a legg újabb Sigmond királlyé 1427 esztendő béli ez által heti vásár tartására valo szabadság conferáltatott. Rosnyo és Neustadt közt volt még egy régi vár, de a mellynek ma semmi nyoma nem látszik. Neve Erdenburg volt a vidékieknek sokszor volt menedék helylye. 1345-ben el pusztult, ennek földjét most a Rosnyaiak birják. A köszikla alatt, amelyen a vár van egy igen bőv forrás buzog és 5 lépésnyire egy két kerekű malmot hajt. Törts vár Rosnyohoz 2 ora. Zernyest utba esik mellette a nevezetes Zernyesti mező, a mellyen Teleki Mihály Fejedelemért es kedves hazájáért hartsolván Tököli ellen 1690-ben 21 dik augusztus el esett. Ezen hartzrol sokat tudakozódtam, de egy emberre sem találtam ebben a környékben a ki valami bizonyost tudna felölle beszélni. Annyi tudva vagyon, az helylyről a mellyen Teleki Mihály elesett, hogy az a Zernyesti és Tohányi határ közt van. E kőkereszt mellett Benkö Transilv. Iső részsz 113-dik lapja. Nem kicsiny fájdalommal láttam, hogy egy ilyen ütközetnek, a mellyben egy vitéz hazájáért életet (nemesesen akarván meghalni, midőn látta, hogy az dühös ellenségnek több ellent nem állhatna) feláldozta, semmi emlékezetkö nem tétetett!

A Barczaságot Oláhországtól roppant hapasok választják el és méltán csudálni lehet a Tököli vakmerőségét a ki nagy veszedelemmel ereszkedett le a zernyesti meredek kösziklákon, mint Hannibál az Alpeseken.

### Törtsvár.

A Törts vize mellett egy Dietrichstein nevű kösziklán épült kicsiny vár : a passus és a granitz oltalmazására a bé csapó ellenség ellen. Építője volt első Lajos magyar kirally 1377-ben a Dietrichstein nevű kastély helylyébe a melly leromlott, ugyan azon kösziklára, Bonf. Reg. Hung, Dec. 11, Hunyadi János ujra meg erősítette : azután sok ostromot állott ki. 1530-ba Moyses Oláh vajdától is hijjába ostromoltatott : egy ablaka felett az 1535-dik esztendő szám látszik. Régen az egész vár 9 faluval együtt fiskálítás volt : 1492 a Brassoiaknak elzálogosztatott és 1651-ben ezeknek örökösen eladatott, Apr. Cons.

III-o Trv. 82. Ard. 2. Most egy castellanus vagyon benne. Ehez a várhoz tartoznak a kalibások is, akik a havasokon a várhoz 2 orányi járó földre szerte széllal laknak, 7 vagy 800 familia, marhával kereskednek szabadon Oláhországba; mert noha még Erdélyi földön laknak, még is az harmintsadnál, szintugy mint az idegenek, contumatiat tartanak, mikor bellyeb bé akarnak menni az országba. Lakhelyeikhez közel van a mint relatiobol tudom, a természetnek egy különös játéka a Contumatiához két orára (Fichtel Min. Elsőrész 106-dik levél) egy magass hegyben: a mellynek belső része mind külömbféle Cavitásokbol áll. Az első ürességbe, amelynek egy elég tágas gráditus vezet. Isteni tiszteletet tartanak az Calibások. Boltozatján a kösziklának sok különös formájú csepegő követ láthatsz és többnyire mindenkor viz csepeg le a templom földjére. A templombol egy kicsi nyíláson mégyen az ember által a több apro grottákba de ezek hol végződnek nem lehet tudni, mert vízzel vagynak töltve. A Törtsvár mellett van a vámház, a Controlor haza, mintegy 400 lépésnyire a Contumatia és Granitz.

Az előtt ez a passus nevezetesebb volt a több passusnál a melyek Oláhországba mennek; de most a török háborutol fogva nagyobb a kereskedés a Tömösi passusnál (Sulzer. Transalp. Dac. T.I.p; 131.) A mult holnapba ezen az passuson 2754 veder bort hoztak bé Oláhországbol ugy kordoványt és skumpiát is. A vámon kész pénz 1798-tol novembertöl mái napig bé jött 11.007 frt. 98 X. Ezen a passuson sok Bétsi portéka mégyen Oláhországba, de ezekért nem itt, hanem Bétsbe fizetnek vámot.

### **Brasso. Kronstadt. Corona.**

Szabad királyi város a Bartzaság legmagasabb hegyei alatt fekszik és ezektöl szinte egészen bé keritetik. Napkeleti része felett vagyon az ugynevezett Schlossberg, a melyet a százszok St. Martius-hegynak is szoktak nevezni, rajta van a felegvár; ennek erőssége régentén csak fa volt a kö vár 1553-ba épült és 1623-ba egy mély kutot ástanak, hogy ne kintele-nittessék a Vár örizetje, a viz nem léte miatt az ellenségnek engedni 1704 szerencsésen oltalmazták magokat a kurutzok ellen, Napnyugot felöl felemeli kösziklás fejit a Czenk tető (Zinne) v. Szapellenberg; ez a hegy ha nem több bizonyosan vagyon 176° tetején egy kápolna és egygyik oldalán egy igen régi Vár ruderiáit láthatod; a kápolna 1712-ben épült. Napkeleti részén fel lehet nagy bajjal menni ezen hegyre, de az az oldala, a melly a város felett van felette meredek kösziklás és sűrű erdővel bé van növe. Ezen van egy torony a melyet Fekete Toronynak (der Schwarze Turm) neveznek éjszak felöl vagyon der anise (?) Turm az Raupen bergén, ez alatt a város köfalaitol a köszikláig egy erős lántz el zárja a keskeny utot a mely a vár mellett mégyen, eröl a Brassaiak sokat mesélnek. Egy ora alatt meg lehet kerülni a várost, a mellynek 3 kapuja és 11

utcai vannak ezek közül nevezetesebbek d. Kloster u: Putzgasse (nagy utca) Heilig leichnaus gasse (Sz. Lélek utza) A város a mely régi üdőben köfállal meg van kerítve csak 573 házból áll, a' 3 külső varosok (vorstadt) szebbek és nagyobbak. A belső város épületei mind régibbek, magasak, utcai elég szélesek, szép fehér kövel ki vannak rakva. Nevezetes a régi nagy templom, szép monumentuma a Szászok munkásságának 40 esztendő alatt készült, ezen remek munka faragott kőből nagy költséggel az egész város díszére: hét esztendő alatt csak a fundamentumot rakták. A kronika szerint, a mely a templom falain volt építési ideje az 1385 esztendő de már letöröltetett. Ezen chronikába a szászok bé jövételek ideje az 1143-dik esztendő volt. Hossza 57° széle 15, belül 5 oszlopon nyugszik, a choro 3 pár oszlopon nyugszik, máson az orgona. Altára nem nagy, és régi belől a Templom meg ujjíttatott, de kívül mint a bétsi Szent István temploma faragott kőből egészsz tetejéig különbéle Statuakkal és figurakkal ékeskedik, némellyeken látszik, hogy régen egészszben meg voltak aranyozva. Tornya törpe és kívül ki van festve. Ebbe 5 harang van, egy nagy a mint az inscriptio mutatja Draut Burgmeister költségeivel 1690-ben öntetett 130 mázsa. Diametere 7 lépés: a több harangok közül kettő nagy. Még van a Lutheránusoknak a városon egy más templomok az ujj utzában az ispotály mellett. Ugy a Catholikusoknak 2 templomok, az I-ső 1718-ban a Jesuitáknak adatott volt, most a franciskánus barátok viszik benne véghez az Isteni tiszteletet, az szt. János temploma kétszer égett meg, A Lutheránusok szép Gymnasiumok egy Rectorral és öt professzorral igazgattatik. Bibliotekája az előtt gazdag volt, Mátyás Királly Bthecájából sok kézírásí voltak, de ezek 1689-be el égtének áprilisnek 21-kén. Most ujra kezdik gyűjteni a könyveket a Gymnasium számára és a mostani derek Rector Teutsch kevés számú könyveket igen szép rendben tartja, tudományok szerint elrendezvén. A város több nevezetes épülete közé számlálhatod a tanáts házat, amelly 1420-ban épült és egy szép toronnyal ékeskedik. A mesteremberek számára épeitetett ház (Handwerker Gebäude) ugy több szép épületek is ékesitik a piatzát. A külső városnak egy részét O Brassanak nevezik, ennek két fő utcája van, két temploma a mellýek közül egyiket régibbnek mondanak a nagy templomnál egy hegy alatt fekszik a mellýet Rondelnek nevezte 1421-ben a Töröktől elpusztittatott.

Ezen hegy oldalában egy bőv forrás van (Das Gespräng) a mely már eredetinel egy nagy tavat formál. A külső város más részét Blumeromnak nevezik Magyarul Bolognya, ebbe sok magyarok laknak. Az oláh város Brassanak déli részét teszi. A kereskedés egészsz Erdélyben Brassoban legjobban virágzik mivel Oláhországhoz és Moldavához igen közel esik. Különösen pedig bőrrel vászonnal, posztval, fa kulats csinálók legg nagyobb számmal lakják. Még az oláhok is mind viasszal és marhával kereskednek. A mézből és méhserből is nagy haszna

van a városnak, ennek különös ize és jó illatja van gyömbér gyökérrel készítik.

Nem kevés dicsiretekre lehet a Brassaiaknak, hogy itt a legelső papiros malom, Typographia és Gyapja fabrika volt.

Ezen kívül pedig minden időkből sok tudós férfiakkal ékeskedett. Ilyen volt Honter János aki az 1549-ik esztendőben halálozott meg ez hozta 1533-ba külföldi utazásaiból visszatérvén „Basileából a Typographia mesterséget a mi országunkba a melyet Renchlin Jánostól tanult volt.

Itt béfejezem ezen utamban tett jegyzésem, és ha más is ezeket olvasván azt fogja itélni, hogy nem csak azért jártam, azt mondhasam hogy „én is utaztam“, hanem hogy kedves hazámrol való esméreteimet bővitsem és talán másoknak is használhassak valamit, céloamat elértem.

1799-ik esztendőben Octobernek 24 dik napján :

---



## TARTALOM:

	Oldal
Gróf Széki Teleki József képe .. . . . . .	3
Ajánlás .. . . . . .	5
A kézirat 35-ik lapja .. . . . . .	7
Bevezetés .. . . . . .	9-12
Uti jegyzések .. . . . . .	13
<b>Maros-Szék</b> .. . . . . .	13
Marosvásárhely .. . . . . .	13
Koronka .. . . . . .	16
Szent Benedek .. . . . . .	16
Vaja .. . . . . .	17
Korod .. . . . . .	17
Zágor .. . . . . .	18
Erzsébetváros .. . . . . .	18
Álmakerék .. . . . . .	20
<b>Segesvárszék</b> .. . . . . .	20
Segesvár .. . . . . .	22
Nagyszőlős .. . . . . .	25
Héjasfalva .. . . . . .	26
<b>Udvarhelyszék</b> .. . . . . .	26
Újszékely .. . . . . .	27
Alsóboldogasszonyfalva .. . . . . .	27
Szításkeresztúr .. . . . . .	27
Bethfalva .. . . . . .	27
Nagygalambfalva .. . . . . .	27
Détsfalva .. . . . . .	27
Bögöz .. . . . . .	27
Székelyudvarhely .. . . . . .	27
Homoródi Borvíz .. . . . . .	30
Kápolnás Oláhfalu .. . . . . .	31
Homoródalmás .. . . . . .	32
Az Hargita-havasa .. . . . . .	33
A lővétei vashámor .. . . . . .	34
Szombatfalva .. . . . . .	35

	Oldal
Szentlélek .. . . . .	35
Farkaslaka .. . . . .	35
Korond .. . . . .	35
Sófalva .. . . . .	36
Parajd .. . . . .	37
Gyergyó szék .. . . . .	37
Parajdi ut szárhegyig .. . . . .	37
Szárhegy .. . . . .	37
Borszék .. . . . .	37
Szentmiklós .. . . . .	38
Hordugás Toplica mellett .. . . . .	39
Csomafalva .. . . . .	39
Csikszék .. . . . .	40
Szentboldogasszonyfalva .. . . . .	40
Dánfalva .. . . . .	41
Szenttamás .. . . . .	41
Szentdomokos .. . . . .	41
Madaras .. . . . .	41
Rákos .. . . . .	41
Szépvíz .. . . . .	42
A gyimesi passzus .. . . . .	42
Csiksomlyó .. . . . .	42
Csikszereda .. . . . .	43
Zsögöd .. . . . .	43
Szentkirály .. . . . .	43
Kásonujfalu .. . . . .	44
Szentlélek .. . . . .	44
Háromszék .. . . . .	44
Kézdivásárhely .. . . . .	45
Kanta .. . . . .	46
Al- és feltorja .. . . . .	46
A Büdös hegy .. . . . .	46
Szent Anna tava .. . . . .	48
A Bálványos vára .. . . . .	49
Nyujtód .. . . . .	50
Lemhény .. . . . .	50
Berezk Városa .. . . . .	50
Ojtozi passzus .. . . . .	50
Márkosfalva .. . . . .	51
Létzfalva .. . . . .	51
Várhegy .. . . . .	51
Szentivány .. . . . .	52
Gidofalva .. . . . .	52
Étfalva .. . . . .	52
Zoltán .. . . . .	52
Sepsiszentgyörgy .. . . . .	52



	Oldal
Szemerje .....	53
Illyefalva .....	54
A Barcaság .....	54
Prázsmár .....	55
Keresztényfalva .....	55
Rozsnyó .....	55
Törtsvár .....	56
Brassó .....	57

---

